

Duel a Falconara: Frederic de Sicília contra Felip d'Anjou (*Crònica* de Muntaner, cap. 192)¹

Duel at Falconara: Frederick of Sicily against Philip of Anjou
(Muntaner's *Chronicle*, chap. 192)

JOSEP ANTONI AGUILAR ÀVILA

josepantoni.aguilar@ucv.es
Universitat Catòlica de València

Recepción: Mayo de 2024. Aceptación: Enero de 2025.

Resum: El present article analitza el capítol 192 de la *Crònica* de Ramon Muntaner, dedicat a la batalla de Falconara (1 de desembre de 1299), en què la host de Frederic d'Aragó, rei de Sicília, derrotà un exèrcit comandat per Felip d'Anjou, príncep de Tàrent i fill del rei Carles II de Nàpols. En concret, l'atenció se centra preferentment en la narració del combat cavalleresc que, segons el cronista català, mantingueren en el decurs de l'enfrontament el rei Frederic i el príncep Felip. L'estudi pren en consideració, d'una banda, altres fonts cronístiques i documentals relatives a la batalla (com ara la *Historia sicula* de Nicolò Speciale), i, de l'altra, els models literaris i culturals que influïren en la manera com Muntaner la recreà en la *Crònica*. L'anàlisi duta a terme posa de manifest que si bé el cronista reelabora literàriament els fets que narra, la seua versió de la batalla conté notícies confirmades per la historiografia i la documentació de l'època.

Paraules clau: Ramon Muntaner, Nicolò Speciale, Frederic de Sicília, Felip d'Anjou, batalla de Falconara

Abstract: This article analyses chapter 192 of Ramon Muntaner's *Chronicle*, devoted to the battle of Falconara (December 1, 1299), in which the host of Frederick of Aragon, King of Sicily, defeated an army commanded by Philip

¹ Aquest treball s'inscriu en el projecte de recerca «Edicions i estudis de clàssics medievals de la Corona d'Aragó» (CIAICO/2021/028), que es desenvolupa a la Universitat Catòlica de València amb el suport de la Conselleria d'Innovació i Ciència de la Generalitat Valenciana.

of Anjou, Prince of Taranto and son of King Charles II of Naples. More specifically, attention is focused on the narration of the chivalric combat that, according to the Catalan chronicler, was held between King Frederick and Prince Philip during the aforementioned battle. The study takes into consideration, on the one hand, other chronicles and documentary sources related to the battle (such as the *Historia sicula* of Nicolò Speciale) and, on the other hand, the literary and cultural models that influenced the way Muntaner recreated it in the *Chronicle*. The analysis carried out shows that although the chronicler literally re-elaborates the deeds he narrates, his account of the battle contains true facts that can be found in the historiography and documentary sources of the time.

Keywords: Ramon Muntaner, Nicolò Speciale, Frederick III of Sicily, Philip of Anjou, battle of Falconara

I. INTRODUCCIÓ

El 20 de juny de 1295 fou signat el Tractat d'Anagni entre Jaume II el Just, Carles II d'Anjou, Felip IV de França i el papa Bonifaci VIII. En virtut d'aquell acord diplomàtic el rei d'Aragó renuncià als seus drets sobre el regne de Sicília —conquerit pel seu pare Pere el Gran el 1282— en favor de l'Església i la dinastia Anjou, senyors de l'illa abans de l'esclat de les Vespres Sicilianes. A canvi de la renúncia, el papa va aixecar les excomunions i entredits que pesaven sobre la Corona d'Aragó i el seu monarca, a qui, a més, sembla que en el decurs de les negociacions de pau fou promesa secretament la investidura com a rei de Sardènia i de Còrsega, compromís fet efectiu per Bonifaci el 1297. Per la seua banda, la casa de França va renunciar a la donació del regne d'Aragó a Carles de Valois feta durant el pontificat de Martí IV, que havia motivat la fallida croada contra Catalunya del 1285. Finalment, per tal de segellar la pau amb els angevins, les parts acordaren el matrimoni de Jaume II amb la princesa Blanca, filla de Carles II. Amb aquest enllaç, celebrat a Vilabertran el 29 d'octubre de 1295, el comte-rei esdevingué no sols gendre, sinó a més aliat directe del sobirà angeví.²

L'abandó de Sicília per part de Jaume II va colpir pregonament els seus súbdits sicilians. Com que no volien tornar a sotmetre's en cap cas al jou de la *mala signoria* angevina (*Paradiso*, VIII, v. 73), els principals barons de l'illa decidiren oferir la corona a un altre príncep del casal d'Aragó que havia romàs al reialme: l'infant Frederic, fill de Pere el Gran i Constança de Sicília i germà menut de Jaume. En aquella època Frederic tenia 23 anys; havia arribat a Sicília devers les darreries d'abril de 1283, quan només en tenia 11, i de bona hora s'havia mostrat com un vailet viu i despert. En la seua *Crònica*, Ramon Muntaner va posar en relleu l'agudesia precoç de l'infant amb una dita popular: «Es-

² Sobre el tractat d'Anagni, vegeu el clàssic treball de Salavert (1952: 209-360).

pina, con púnyer deu, aguda neix» (cap. 95, II, 521).³ De fet, el nen prometedor descrit pel cronista de Peralada havia trigat poc temps a esdevenir un adolescent apte per a exercir tasques de govern: ja el 1291, als 18 anys d'edat, havia estat nomenat lloctinent general del *Regnum Siciliae* en nom de Jaume II, un càrrec que encara exercia quan el rei d'Aragó va signar els acords d'Anagni.⁴ Frederic fou aclamat rei pel parlament sicilià reunit a Catània el 15 de gener de 1296, i rebé la corona del regne a la catedral de Palerm el 25 de març d'aquell mateix any, que s'escaigué el primer diumenge de Pasqua. Sembla que en aquells dies els partidaris de Frederic començaren a difondre la idea que el príncep català, descendent per via materna dels emperadors Frederic I i Frederic II Staufen, era el tercer Frederic llargament anunciat per diversos corrents profètics i escatològics molt en voga a l'època, un sobirà destinat a convertir-se en *imperator mundi* abans de la (imminent) arribada de la fi del món. El mateix Muntaner es féu ressò d'aquelles profecies en referir l'ascens de Frederic al tron sicilià: «que aquest senyor era aquell terç Ffrederich que les prophetes deÿen que devia venir et ésser senyor de l'Emperi et de la major part del món» (cap. 185).⁵

Tanmateix, a desgrat dels vaticinis triomfalistes, els primers anys del regnat de Frederic foren durs i plens de dificultats. Assumir el títol de rei de Sicília suposava reprendre, amb recursos força més migrats que els seus predecessors, la guerra amb la poderosa casa d'Anjou, a més de desafiar directament el papa, que el 3 de març de 1296 va fulminar sentència d'excomunió contra Frederic i els seus aliats. Per si això no fos prou, hi havia encara un altre factor que jugava en contra del nou rei: una de les clàusules del Tractat d'Anagni obligava Jaume II el Just a donar suport militar a Carles II, posat cas que els sicilians es resistissen a reconèixer la seua senyoria sobre l'illa. Per tal d'honorar els pactes signats, el rei d'Aragó hagué de dur a terme dues expedicions militars contra Sicília, fet que va convertir el conflicte en una guerra fratricida entre Jaume i Frederic. La tensió entre els germans arribà al seu punt àlgid el 4 de juliol de 1299: aquell dia s'enfrontaren en aigües del Cap d'Orlando l'armada de la Corona d'Aragó, comandada per Jaume II i l'almirall Roger de Llúria, i un estol sicilià liderat per Frederic i el genovès Corrado Dòria. El combat es va saldar amb una derrota sense pal·liatius del rei sicilià: bona part de la seua flota fou

³ Totes les citacions de la *Crònica* anteriors al cap. 146 d'aquesta són preses de Muntaner (2015): en aquests casos, indique el capítol, el volum i la pàgina en què es troben. Respecte a les citacions posteriors al cap. 146, cite segons la meua edició *in fieri* de la resta de l'obra, bo i indicant en cada cas el número de capítol en què es localitza el passatge en qüestió. Sobre la dita aplicada al rei Frederic, vegeu cap. 95, II, 525-526, n. 9.

⁴ Sobre la figura de Frederic de Sicília, vegeu De Stefano (1956), Olivari-Bertrand (1951 i 1960) i els estudis aplegats a Guanci – D'Alessandro – Scaglione Guccione (ed.) (1999). La documentació relativa al seu període com a lloctinent de Jaume II fou aplegada per Giunta – Giordano – Scarlata – Sciascia (1972) i Scarlata – Sciascia (1978).

⁵ Les expectatives messiàniques i apocalíptiques centrades en la figura del rei Frederic han estat estudiades per Potestà (2011); vegeu també Aguilar (2007a), que analitza la presència d'aquests elements profètics a la *Crònica* de Muntaner.

destruïda o capturada per les galeres catalanoaragoneses i ell mateix estigué a punt de caure presoner en mans del seu germà.⁶

La tardor del 1299 el rei Frederic es trobava en una posició molt precària. Per als sicilians, la desfeta del Cap d'Orlando havia comportat la pèrdua del control de la mar: poc després del combat, en efecte, els enemics s'havien emparat de les illes d'Ischia, Procida i Capri. D'altra banda, la campanya duta a terme pel duc de Calàbria Robert d'Anjou, fill de Carles II, havia aconseguit avanços importants a la part més oriental de Sicília: al nord-est, les forces angevines controlaven Patti, Milazzo i Novara i amenaçaven seriosament Messina; a l'est havien estat subjugats, entre altres llocs, Randazzo, Adrano, Paternò i, sobretot, Catània, en aquest cas gràcies a la traïció ordida per alguns elements de la població local; al sud-est estava en risc de perdre's igualment la ciutat de Siracusa.⁷ També la façana meridional de l'illa patia els rigors de la guerra, sotmesa a ràtzies constants pels efectius navals de l'almirall Roger de Llúria, antic aliat i ara enemic recalcitrant de la causa de la llibertat siciliana. El desplegament dels angevins quedà complet amb el desembarcament a Tràpani, a l'extrem occidental de Sicília, d'un important contingent de tropes liderat per un altre fill de Carles II: Felip d'Anjou, príncep de Tàrent.⁸ A poc a poc l'enemic teixia una maniobra envoltent contra el monarca sicilià, amb la previsió que es veuria obligat a dividir les seues tropes per tal d'atendre els diferents teatres d'operacions oberts.

En rebre les notícies de l'arribada del príncep, Frederic va analitzar amb els seus barons les diverses opcions estratègiques a l'abast. El rei de Sicília considerava prioritari escometre les tropes de Felip abans que consolidessin un nou front de guerra o s'unissen a la host de Robert d'Anjou; per això ordenà la mobilització general de les seues forces i es dirigí tot d'una cap a l'oest de l'illa. L'1 de desembre de 1299 els catalanosicilians arribaren a les envistes del contingent angeví, a la planura de Falconara, a mig camí entre Tràpani i Marsala. La batalla que se seguí es resolgué amb una victòria rotunda de Frederic i la desbandada general de l'exèrcit del príncep de Tàrent, que a més hi fou fet presoner i passà la resta de la guerra sota el poder dels sicilians. A més, molt poc després d'aquell triomf, el bàndol de Frederic aconseguí un altre èxit important: a començos de l'any 1300, un exèrcit conformat per la flor de la cavalleria angevina fou emboscat i pràcticament anorreat a prop del castell de Gagliano pels almogàvers comandats per Guillem Galceran de Cartellà i Balasc d'Alagó, els dos principals comandants del rei de Sicília.⁹ Les victòries de Falconara i Gagliano aturaren l'empenta de l'escomesa enemiga i suposaren una injecció de moral per als partidaris de Frederic: durant els dos anys següents, la guerra

⁶ La batalla del Cap d'Orlando fou analitzada per Pryor (1983: 204-208); Aguilar (2007b) estudia les versions que n'ofereixen les cròniques del període.

⁷ Per a una visió general de la figura de Robert d'Anjou, vegeu la recent i ben completa síntesi de Boyer (2017). Sobre les campanyes de Robert a terres sicilianes durant la fase final de la Guerra de les Vespres, vegeu Caggese (1922: I, 10-22).

⁸ Pel que fa al príncep Felip, remetem al perfil biogràfic traçat per Kiesewetter (1997).

⁹ La batalla de Gagliano i la seua plasmació en les fonts catalanes i sicilianes de l'època ha estat estudiada per Aguilar (2017).

guerrejada duta a terme per les forces lleials al rei, unida a la resistència heroica dels ciutadans de Messina contra el duríssim setge del duc Robert i a la guerra de cors menada per les galeres sicilianes de Roger de Flor capgiraren el curs del conflicte i acabaren amb les esperances angevines de sotmetre l'illa a curt termini. El desenllaç de la història és ben conegut: el 31 d'agost de 1302, a prop de la ciutat de Caltabellotta, Frederic signà un tractat de pau amb els Anjou en uns termes molt favorables per als seus interessos, atès que en virtut d'aquell acord li fou reconeguda la possessió de Sicília a títol vitalici.¹⁰

La batalla de Falconara fou narrada per Muntaner al cap. 192 de la *Crònica*. El relat del cronista de Peralada, caracteritzat com d'habitud per un estil viu i acolorit, centra sobretot l'atenció en el duel que, suposadament, mantingueren Frederic de Sicília i el príncep Felip enmig del fragor de la contesa, un duel conclòs quan el rei descavalcà i féu presoner el seu oponent. Per això mateix, l'objectiu de les pàgines que segueixen, més que oferir una visió apamada sobre el desenvolupament de la batalla de Falconara,¹¹ és d'analitzar la manera com Muntaner recrea el duel entre aquests dos personatges, a més de contrastar la seua versió dels fets amb: a) la *Historia Sicula* de Niccolò Speciale (s. XIV), una altra font molt important del combat en qüestió; i b) la documentació preservada del període. Com veurem, dur a terme una anàlisi com la descrita implicarà necessàriament considerar també la vella qüestió de la veritat i la ficció en l'escriptura de la *Crònica*.

II. ABANS DE LA BATALLA: LA IMPRUDÈNCIA DEL PRÍncep FELIP

D'antuvi, cal advertir que el relat de Muntaner sobre Falconara no és fruit d'un testimoniatge de primera mà: de fet, a l'època que la batalla tingué lloc el futur cronista ni tan sols es trobava encara a Sicília, on degué arribar, en circumstàncies encara avui no esclarides, en algun moment indeterminat no anterior en cap cas a la primavera del 1300.¹² Molt probablement el peraladenc va basar la seua versió del combat en allò que li contaren altres individus que sí que s'hi trobaren presents, una circumstància que explicaria la barreja de veritats, inexactituds i possibles invencions que trobem en aquestes pàgines de la *Crònica*. Així, si parem esment a les imprecisions contingudes en la narració, n'advertirem de seguida una de caire cronològic: històricament, la batalla de Falconara s'esdevingué abans que la de Gagliano, mentre que l'univers narratiu muntanerian capgira l'ordre temporal d'aquests dos episodis. Es tracta d'un error fàcilment explicable com una conseqüència de la informació limitada que el cronista devia tenir dels fets en qüestió, per bé que no s'ha excloure la possibilitat que rere aquesta distorsió hi haja una ben deliberada intenció autorial.

¹⁰ Quant a aquest tractat de pau, vegeu Sanllehy y Girona (1943); Grana (1975-1976); Rocco – Franchi (1985: 331-424).

¹¹ Per a una anàlisi d'aquestes característiques, remetem a l'estudi de Mancuso (2010).

¹² Vegeu sobre aquest punt Cingolani (2015b: 66-67) i Aguilar (2022: 430-431), els quals difereixen, però, en les seues interpretacions sobre els possibles motius que dugueren Muntaner a Sicília.

En aquest sentit, convé tenir present que, no obstant el colp moral que la desfeta de Gagliano va suposar per als angevins, la batalla de Falconara tingué una repercussió molt major en el curs de la guerra, si tenim en compte factors com ara el nombre d'efectius militars implicats, els lideratges dels respectius exèrcits o la captura del príncep angeví, que determinà el desenllaç de la lluita. Així, estrictament des del punt de vista de la disposició de la matèria narrativa, té molt més sentit que Muntaner explique Gagliano abans que Falconara, atès que el resultat de fer-ho així és un relat que progressa *in crescendo*: les victòries de Frederic contra aquells que pretenen arrabassar-li el tron són cada vegada més rotundes i esclatants (recordem que en la *Crònica* els fets del casal d'Aragó sempre van «de bé en meyllor», cap. I, II, 17). De fet, i com és ben sabut, els capítols del llibre dedicats al darrer tram de la Guerra de les Vespres (1295-1302) contenen un conjunt de flagrants manipulacions històriques i silencis oportuns que tenen com a objectiu oferir una visió triomfalista de la resistència siciliana contra els Anjou i, de passada, dissimular alguns aspectes controvertits de la relació entre els prínceps de la dinastia catalana durant aquest període: així, d'una banda, Muntaner obvia el fet que Jaume va fer costat el papa i els Anjou durant la guerra;¹³ de l'altra, silenciació els daltabaixos patits pel bàndol de Frederic, com ara les derrotes en les batalles navals del Cap d'Orlando i de Ponça, aquesta darrera esdevinguda el 14 de juny de 1300, pocs mesos després dels triomfs de Falconara i Gagliano. En resum: no resulta agosarat postular que la inversió cronològica referida pugui inscriure's en la voluntat del cronista d'afaiçonar en un sentit ben concret els fets històrics que té entre mans.

Al començament del cap. 192, Muntaner reconta les circumstàncies en què es va produir l'arribada a Sicília del príncep Felip d'Anjou. Segons el cronista, el rei Carles II el va enviar a l'illa al capdavant d'un contingent conformat, entre d'altres efectius, per dos-cents cavallers d'elit procedents dels dominis de la dinastia a França, Provença i Nàpols. El príncep havia rebut per part del seu pare unes instruccions ben clares, que responien a una estratègia senzilla i prudent alhora: l'exèrcit havia de desembarcar al Cap d'Orlando, en mans angevines d'ençà de la desfeta naval siciliana del 4 de juliol, i des d'aquest punt avançar cap a Catània travessant una franja de territori ja prèviament subjugada, ço que en principi garantia tant la seguretat com l'abastiment de la tropa:

lo rey Karles [...] féu apparallar a Nàpolls son fill, lo príncep de Taranto, et liurà-li mil CC cavallers, entre ffranceses et proensalls et napolatans, tots de bona gent; et féu aparallar L galeas en què anassen, totes ubertes per popa, et reculliren-se. E lo rey Karles manà a son fill lo príncep que de tot en tot se n'anàs dretament a la playa de Cabo d'Orlando, per ço con era lur la Nogata, e la Figuera, e-l Cabo d'Orlando, et lo castell de Sent March, et Castelló et Franchavila; e axí, que valia més que presés terra là en salvu, en lur terra mateixa, que si en altra part fehia host per si mateix; que là havia gran cavalleria del duch, qui tantost serien ab ell, et encara que n'auien gran refrescament dels

¹³ Sobre aquests silencis del cronista de Peralada, vegeu Aguilar (2007b: 111-123).

lochs qui·s tenien per ells; et que d'aquell loch tota hora podien anar a Cathània per lur terra et qui per ells se tenia (cap. 192).

Així doncs, el propòsit últim de l'operació era que el destacament del príncep s'unís com més aviat millor a la host comandada pel duc de Calàbria. Muntaner considera encertat el pla angeví i critica tot seguit el capteniment arrauat del príncep de Tàrent, que va fer cas omís de les indicacions del rei Carles. D'acord amb la versió de la *Crònica*, sembla que els companys d'expedició de Felip l'esperonaren a desembarcar a Tràpani, ben lluny del punt inicialment establert, i a creuar Sicília de punta a punta en direcció a Catània passant a foc i flama tot el territori, amb l'argument que si s'apressaven a anar a trobar el duc Robert tot just havent desembarcat a l'illa, hom els podria acusar de covards i pusil·lànimes. El príncep, animós i ingenu, cregué aquestes paraules dels seus consellers i per això, en comptes de la ruta discreta que el rei els havia ordenat de fer, volgué assajar una maniobra molt més engrescadora, però també massa cridanera. Fou un canvi d'estratègia que al remat es va demostrar desastrós:

Et segurament lo rey Karles dehia la dreta via, qui creure-l'en volgués; mas lo jovent no s'acorda a vegades volenters ab la saviea, ans se acorda més ab la volentat. Et axí lo príncep, ab tota aquella gent, recullí's a Nàpols, et pres comiat del rey Karles son pare, qui-l senyà e·l benehí e·l somoní de bé a fer, ell et tots aquells qui ab ell eren; et tuyt besaren-li les mans, et recolliren-se, et faheren la via de Tràpena. Veus con los membrà bé ço que·l rey los havia dit, que tuyt digueren al príncep:

—Senyor, al pus lony que puscham del duch prengam terra, et puys, senyera levada, hirem-nos-en a Cathània, afogant et cremant tot ço que davant nos trobarem; que vergonya seria a vós et a nós que tantost vos mesclàssets ab lo duch, et parria que per vós mateix no gosàssets res fer.

E axí lo príncep, cresent aquest consell, et no membran ço que·l rey Karles li havia manat, vench-se'n a Tràpena (cap. 192).

Convé advertir que Muntaner no és l'únic cronista de l'època que presenta Felip de Tàrent com un home impulsiu i assedegat de glòria: així, Speciale també afirma a la *Historia Sicula* que el príncep era un guerrer «belli avidus et virtutis laude gloriosus» (ll. V, cap. 10; Gregorio (ed.) 1791-1792: I, 416); per la seua banda, Guillaume de Nangis explica al *Chronicon* que, dut per l'anhel d'emular els èxits del seu germà Robert, Felip es captingué imprudentment («inconsulte», Nangis 1840: 581) durant la seua breu i malaguanyada campanya siciliana; i a la *Nuova Cronica* Giovanni Villani culpa «il male reggimento del detto prenze» (ll. IX, cap. 34; Villani 1991: II, 52) de la desfeta dels angevins a mans del rei Frederic. Ara bé, allò que en les fonts esmentades no és sinó un breu apunt, pren en el passatge muntanerí una forma més expansiva, que combina el gust per l'anècdota amb la glossa tècnica feta des de l'expertesa en la matèria. Tot el fragment és un clar exemple de la tendència del cronista a amanir la narració dels fets històrics amb observacions de tipus valoratiu sobre les accions dutes a terme pels personatges i comentaris didàctics sobre qüestions militars diverses o relatives al govern de la *res publica*. Es tracta d'uns incisos que connecten la *Crònica* amb

la tradició dels *specula principum* medievals (Hauf 2022: 106), i que Muntaner adreça a un públic —el seu públic model— conformat sobretot pels reis del casal d'Aragó, la noblesa catalanoaragonesa i, en general, qualsevol servidor de la corona dedicat a l'ofici de les armes o investit amb responsabilitats de govern.

Concretament, en aquest cas Muntaner censura el comportament díscol i temerari d'un Felip massa influenciat pels encoratjaments d'uns consellers que resulten ser uns caps de trons, però alhora sembla voler disculpar el príncep angeví en subratllar, condescendent, que va actuar així perquè era un home jove i inexpert. Tot al llarg de la *Crònica*, el peraladenc té una concepció ambivalent de la joventut: d'una banda, en efecte, l'associa a l'audàcia i el vigor físic, i per això en narrar batalles acostuma a destacar tot sovint —tindrem ocasió de comprovar-ho una mica més avall— l'aspecte i l'energia jovials de l'heroi de torn; de l'altra, però, formula ça i lla la idea que el temperament juvenil és més procliu a l'arravatament bregós que a formar judicis entenimentats, fet que explica que molts joves siguin superats per rivals més vells i febles, que supleixen la manca de vigoria amb la serenor de l'ànim i un bagatge d'experiències molt superior. A tall il·lustratiu, n'hi ha prou d'assenyalar que, en valorar les circumstàncies en què fou pactat el desafiament de Bordeus entre Pere el Gran i Carles d'Anjou, Muntaner considera que el rei d'Aragó fou completament ensarronat pel seu rival, un home molt experimentat que se les sabia totes:

Et per ço diu hom, e axí és veritat, que no-s troba que hanc lo senyor rey d'Aragon fos enganat en fet de neguna guerra, sinó en aquest [...] con vull que siats çerts que la longa pràtica val molt a tots los fets del món, e lo rey Karles havia longament praticat en guerres, et era vell et madur en tots sos fets. E lo rey d'Aragó era axí ben bastat de totes bondats et de tots béns et sabers con ell era; ver era que era jove et que la sanch li bullia, que no la havia tan asserada con lo rey Karles (cap. 72, II, 391).

A parer del cronista, doncs, la sang bullent atueix la raó dels joves i els fa cometre greus errors; per això recomana que tot senyor compte sempre amb l'assessorament de col·laboradors veterans i amb el cap clar, que l'ajuden a prendre la decisió més assenyada en cada cas (molt diferents, doncs, dels cavallers que acompanyaren Felip d'Anjou a Sicília): «Per què, senyors qui hoyrets aquest libre, vaje-us lo cor que en vostres consells hajats richs-hòmens, cavallers et ciutadans et totes altres maneres de gents, entre-ls altres, antichs, que ajen vist et hoÿt et longament praticat en so que hauran acostumat» (cap. 72, II, 391). Ara bé, de vegades ni tan sols això no és suficient per refrenar els impulsos juvenívols, com el mateix Muntaner —que al llarg del llibre es presenta sempre que pot com un home de món que ha vist i sap moltes coses— ha d'admetre en recordar la roberia que, mentre navegava cap a Sicília amb l'infant Ferran de Mallorca, patí a mans d'uns corsaris venecians en aigües d'Eubea. El peraladenc atribueix la responsabilitat d'aquest desastre al príncep mallorquí, que s'entestà a seguir la ruta més perillosa contra el criteri de la resta dels membres de la tripulació, entre ells el mateix Muntaner, que provà vanament de fer-lo canviar d'idea i a la fi no pogué sinó contemplar impotent com es descabdellaven les conseqüències, del tot previsibles, de la decisió del seu senyor:

E axí, a la mala hora nós fém aquella via, e-ns matem la corda per lo coyl a ben vista nostra; per què és gran perill anar ab fill de rey jove, que ells són de tan alt cor et sanch que no-s pensen que per res nuyl hom los degués fer lur greuge [...] Et axí mateix són senyós que no-ls gosa hom bé contrestar a res que ells se vullen apoderar; per què axí esdevench de nós, que la nostra destrucció aguem a consentir (cap. 235).

Tant Ferran com Felip encaixen perfectament dins la figura del jove temerari i ingenu glossada pel cronista, per bé que si el defecte del primer és la tossuderia, el del segon és més aviat la feblesa de caràcter demostrada davant els seus subordinats. Val a dir, en aquest sentit, que, a diferència del príncep mallorquí, l'Anjou no tenia al costat un Muntaner que li fes veure com d'errat anava.

III. LA BATALLA: UN DUEL ENTRE IGUALS

A l'època de l'expedició del príncep Felip, el rei Frederic es trobava a Castrogiovanni, una fortalesa d'una importància estratègica vital en temps de guerra, atès que, tal com s'explica a la *Crònica*, la seua ubicació al centre de Sicília la convertia en un enclavament a recer d'escomeses enemigues i, alhora, en una base idònia des d'on preparar una contraofensiva cap a aquelles parts de l'illa més directament amenaçades per l'invasor: «que per ço estava a Castrojohan con és enmig de la ylla et que tantost pogués acórrer sà o là» (cap. 192).¹⁴ Seguint el relat de Muntaner, tot d'una que els seus guaites apostats a Capo Gallo, ben a la vora de Palerm, l'informaren de l'albirament de les veles angevines, el rei de Sicília posà fil a l'agulla i ordenà als seus generals desplegats a l'illa i a les costes de la Calàbria d'acudir amb els efectius que tinguessen a l'abast fins a Calatafimi, on ell mateix els esperaria al capdavant de la host reial. Des d'aquest lloc, situat uns 34 kms. a l'est de Tràpani, anirien a l'encontre de l'exèrcit angeví.

Mentre el rei de Sicília aplegava les seues tropes, es produí el desembarcament de Felip a Tràpani. Esperonat pels ànims dels seus barons, el príncep assajà de prendre a l'assalt la ciutat, però l'esforç resultà inútil: la guarnició local repel·lí amb duresa l'atac i causà moltes baixes als angevins, que es veieren constrets a desistir de l'intent i dirigir-se cap a Marsala. Tanmateix, mentre feien aquesta ruta, a mitjan camí entre totes dues poblacions, els sortí al pas un gran exèrcit: era la host siciliana en ple, formada per 700 homes a cavall i més de 4.000 almogàvers i liderada personalment per Frederic. Acompanyaven el rei de Sicília, a més, alguns dels capitans més assenyalats de la Guerra de les Vespres, entre els quals Muntaner esmenta els noms de Guillem Galceran de Carte-

¹⁴ La situació estratègica de Castrogiovanni és glossada per Frederic en una lletra del 13 de gener de 1315 adreçada a Jaume II el Just. En aquesta carta, escrita en un moment en què el rei Robert d'Anjou havia llançat una nova campanya militar contra Sicília, Frederic explica així els moviments de la seua host davant els avanços dels invasors: «Deinde recessimus a Messana et venimus apud castrum Johannis, quod est in centro Sicilie positum, ut quocunque declinaret dictus hostis nos ei possemus obicem ponere et discursus gentis eius potencie nostre viribus cohibere» (Finke 1966-1968: III, 276-277, doc. 124).

llà, senyor d'Hostoles i de Pontós a Catalunya i comte de Catanzaro a Sicília;¹⁵ Balasc d'Alagó, mariscal del regne de Sicília i baró de Salemi, Ficarra i Naso;¹⁶ Berenguer d'Entença, el futur capitost de la Companyia Catalana i company d'armes de Roger de Flor;¹⁷ i Guillem Ramon de Montcada, descendent d'un dels llinatges més influents i poderosos de la Catalunya de l'època.¹⁸

Quan els dos exèrcits estigueren cara a cara, uns i altres es prepararen per a la lluita. Muntaner descriu en termes molt senzills el desplegament tàctic dels catalanosicilians: assenyala tan sols que Frederic confià l'avantguarda de la batalla als seus generals Cartellà, Alagó i Montcada, i que dividí l'exèrcit en dos cossos, amb la infanteria a la banda dreta i la cavalleria a l'esquerra.¹⁹ El seu relat dels prolegòmens de la contesa centra l'atenció en el famós ritual que els almogàvers solien executar abans d'entrar en combat, que consistia a batre les pedres del terreny amb els rellons de les llances fins a fer-ne brotar espurnes mentre hom «desvetllava» l'arma al crit exhortatori de «Desperta, ferro!». Segons la *Crònica*, aquest ritual suscità en els homes del príncep Felip la mateixa por que, poc abans, havien experimentat també en contemplar la mateixa escena els Cavallers de la Mort, el cos de cavalleria francesa massacrada pels catalans a Gagliano (recordem de bell nou que, contra la veritat històrica, en la *Crònica* aquesta batalla precedeix cronològicament la de Falconara):

Et con los almugàvers veeren que eren prop de ferir, cridaren tuyt: —Desperta, ferres!—, et tuyt donaren dels ferres de les lances per les péres, sí que paria que fos I gran lumenària; de què fort se espaventaren tots aquells de la host del príncep, con saberen la rahon, axí con faeren los Cavallers de la Mort davant dits (cap. 192).²⁰

¹⁵ La biografia de Guillem Galceran de Cartellà ha estat estudiada, entre d'altres autors, per Walter (1977); Canal (1992); Canal – Homs (1998); Aguilar (2022). Però segons la *Historia sicula* de Speciale, Guillem Galceran no prengué part en aquesta batalla: romangué a Castrogiovanni com a capità de la guarnició de la fortalesa per raó de la seua edat ja avançada («relicto iam vergente in senium Guillelmo Calzerandi ad custodiam Castri Johannis», Gregorio (ed.) 1791-1792: I, 418).

¹⁶ Sobre Balasc d'Alagó, vegeu Giunta (1960) i Marrone (2006: 26).

¹⁷ Quant a la personalitat de Berenguer d'Entença i la seua participació en les campanyes sicilianes, vegeu Marcos (2005: 99-102).

¹⁸ Sobre aquest personatge, vegeu Ferrer i Mallol (1989).

¹⁹ La disposició d'ambdós exèrcits és descrita més detalladament a la *Historia sicula* (Gregorio (ed.) 1791-1792: I, 418), on s'explica que Frederic va dividir la host no en dos, sinó en tres cossos de batalla: a l'ala esquerra, Balasc d'Alagó amb els almogàvers; a la dreta, un esquadró liderat per diversos cavallers catalans i sicilians i altres guerrers procedents de Castrogiovanni; al centre, una mica més endarrerit, un altre esquadró de cavalleria comandat pel mateix rei. Per la seua banda, Felip d'Anjou va disposar igualment la host en tres batallons: el primer fou confiat al mariscal del príncep, Brolio de Bonzi; el segon fou comandat per Felip en persona; el tercer, pel Ruggero di San Severino, comte de Marsico. Vegeu Mancuso (2010: 18-19).

²⁰ En termes molt semblants, Muntaner explica que tot just abans de la batalla de Gagliano els almogàvers posaren en pràctica el mateix ritual: «Et con cascuna de les hosts se veeren, los almugàvers del comte Galceran et de don Blascho cridaren: —Desperta, ferres! Desperta!—, et tots a colp van ferir dels ferres de les llances en les pedres, sí que el foch ne fehia cascun exir; axí que paria que tot lo món fos lumenària, et majorment con era alba» (cap. 191). Sobre aquest passatge, vegeu Aguilar (2017: 516).

El xoc entre les avantguardes de tots dos exèrcits fou molt virulent; a fi de ponderar-ne la intensitat, Muntaner recorre a una expressió formulària molt característica de les cançons de gesta i els *romans*: «E axí les senyeres de les devanteres de cascunes parts se acostaren, et van-se ferir tant fortment *que açò fo una gran meraveyla*» (cap. 192).²¹ Segons el peraladenc, en contemplar les primeres hostilitats el rei Frederic no pogué refrenar el seu temperament batallívol i es llançà amb els seus homes contra Felip de Tàrent i els seus cavallers. Durant la càrrega el rei desarçonà d'una llançada el senyaler del príncep:

Et con la daventera del senyor rey de Sicília hac ferit, lo senyor rey, qui era bé arreat et sobre bon cavall, et ell qui era nin et jove et bon d'armes et coretgós, no volch pus esperar, ans se n'anà tot dret là hon viu la senyera del príncep; et va ferir tan vigorosament que ell, son cors, donà tal de la lança al bandarar del príncep que en terra mès ell et la bandera en I munt. E lavors veérets fets d'armes al príncep, que axí mateix era gran et soberch et nin et jove et dels bons cavallers del món; que meraveyla era ço que feyen lo senyor rey et ell, cascun de sa persona (cap. 192).²²

Observem com, de bon començament, Muntaner posa el focus en l'aparença i els moviments del rei Frederic i el príncep Felip, que descriu amb tot de qualificatius i girs ponderatius típics de la tradició romànica medieval (i sovint deutors, en darrera instància, de l'art narratiu dels joglars èpics). Així, per exemple, el cronista subratlla la joventut i la vigoria de tots dos combatents («nin et jove» és la parella sinonímica amb què es refereix tant a l'un com a l'altre), al costat d'altres qualitats com ara el caràcter coratjós en el cas de Frederic o la robustesa física en el de Felip, presentat com un cavaller «gran e soberch».²³ També és un clixé el fet d'armes atribuït a Frederic, que, com ja hem vist, tot

²¹ L'ús del mot *meravella* per tal de ponderar la duresa de les batalles és tradicional als textos èpics i les novel·les d'aventures; vegeu un parell d'exemples extrets del *Jehan d'Avesnes*: «Et tant fu grande la bataille d'une partie et d'autre *que ce fut merveillez!*» (Quéruel (ed.) 1997: 168); «Tant fut la bataille cruelle *que c'estoit merveillez*» (Quéruel (ed.) 1997: 177). Per entendre el concepte de meravella en l'àmbit literari romànic de la baixa edat mitjana, vegeu Dubost (1991); Ferlampin-Acher (2003).

²² Muntaner atribueix la iniciativa de l'atac al rei Frederic, però segons Speciale fou el príncep de Tàrent qui, enecat per la supèrbia, es llançà a l'atac contra les tropes comandades per Balasc d'Alagó: «ventosam indutus iactantie gloriam [...] Princeps iam meditatus victoriam, fulminans contra Blascum violento impetu se direxit, totamque eius aciem impulit, ita ut vexillum eius casum nunc huc nunc illuc continuo minaretur» (Gregorio (ed.) 1791-1792: 419).

²³ L'al·lusió a la juvenesa i/o la prestància física era un lloc comú a l'hora de descriure els herois als poemes èpics i els *romans*; heus ací uns quants exemples de descripcions en què hom recorre a una adjectivació similar: «Quant Aloris oy ainsi raisnier / celui qu'il vist *grant et joene* et legier / [...] *grant paour a*, si prist à fremyer» (*Les enfances Ogier*, vv. 1035-1038; Adenet le Roi 1874: 31); «Estoit biaux bachelers et *grans* et avenans; *fors estoit et membrus* et hardis et poissans» (*Chanson de Jérusalem*, versió de Londres – Torí, vv. 20588-20599; Grillo (ed.) 1994: 583); «*Joenes fu baçaler ardiz et biem membrus*» (*La Guerra d'Attila*, ll. I, cap. II, v. 296; Casola 1941: 39); «Antigonus estoit fiz Nestor li vielz. Il estoit mult biau chevalier et preuz et hardiz et vaillant et saje. Il estoit *mult joene chevalier* et fier et cruel contre ses henemis» (*Le Roman de Troie en prose*, CDXIX; Mezzana (ed.) 2021: 367).

just començada la batalla és capaç d'enderrocar d'un sol colp, «en I munt»,²⁴ l'estendard enemic i el cavaller que el porta, o la manera com Muntaner s'adreça directament als lectors / oïdors del llibre, mitjançant la clàssica fórmula del «*Lors veissiez*» («lavors veérets»),²⁵ per tal de cridar la seua atenció sobre la bravesa del príncep angeví, presentat com un «dels bons cavallers del món»²⁶ (atès que el peraladenc sempre reconeix al llarg del llibre el valor i els mèrits de l'enemic, per malvat que aquest siga).²⁷ Assenyalem, finalment, la nova aparició en el text del mot «meravella», en aquest cas aplicat a les proeses dutes a terme per ambdós comandants.²⁸

De fet, contra allò que s'esdevé per exemple a la *Historia Sicula* de Speciale, on s'ofereix al lector una visió global i ordenada de la batalla, el relat de Falconara en la *Crònica* és, fonamentalment, el relat del duel que, enmig de la pugna, tingué lloc entre Frederic de Sicília i Felip de Tàrent, segons Muntaner. Rere aquesta focalització podem apreciar un patró narratiu que el cronista segueix quasi sempre que ha de referir un combat en què pren part un membre del casal d'Aragó, un patró que, una vegada més, respon en bona mesura a la manera com les batalles campals eren relatades als textos que devien ser els principals models literaris del peraladenc (recordem que l'èpica i els *romans* recnten tot sovint aquests xocs a gran escala com una successió de duels individuals entre els guerrers més assenyalats que hi prenen part). En tals casos, el relat muntanerí sol estar constituït per dos components diferents, no sempre combinats necessàriament en el mateix ordre: a) una anècdota que posa en relleu l'actuació heroica del rei o príncep de torn en un moment concret de la batalla, complementada amb b) unes consideracions de caràcter igualment laudatori sobre el capteniment de la resta de l'exèrcit, principalment dels almogà-

²⁴ Sobre aquesta expressió, vegeu els exemples següents: «Oteviien li enfez vers celui s'adreacha / Qui portoit l'estandart du roy qui tuet a / Tel cop ly a donnet et sy bien l'assena / *que lui et se baniere en I mont versa*» (*Florent et Octavien*, vv. 10368-10371; Laborderie (ed.) 1991: 873-874); «Et il lesse maintenant corre vers Mador de la Porte, et cil li brise son glaive en mi le piz, et Lanceloz qui la soue porte bas le fier si qu'il li met par mi la cuisse le fer o tout le fust, *si porte lui et le cheval a terre tout en I mont*» (*Lancelot*; Micha (ed.) 1978-1983: IV, 194); «Quant li iaiaint et li sesne voient lor signor verser si fermissent tot environ, car paor ont qu'il ne soit ochis, si courent sus au roy Artu et le fierent et assaillent de toutes pars si qu'il le portent a terre *lui et le cheval tout en I mont*» (*L'estoire de Merlin*; Sommer (ed.) 1908-1916: II, 228).

²⁵ Quant a aquesta fórmula, vegeu Rychner (1999: 151-152).

²⁶ Es tracta també d'un elogi de caràcter clarament formulari: «Et si avoit oï dire plusieurs fois a monsigneur Tristran que Herech, li fiex Lac, sans faille, *estoit uns des boins chevaliers du monde* et un des courtois et de haute prouesche plains» (*Le Roman de Tristan en prose*; Ménard (ed.) 1987-1997: VII, 140); «Gaheriet n'est pas aigneaux, ains est a mon escient *ung des bons chevaliers du monde*» (*La suite du roman de Merlin*; Roussineau (ed.) 1996: 519); «celui Sadoch haioit moult les chevaliers errans, car il avoient occis son pere qui estoit *un des bons chevaliers du monde*» (compilació artúrica de Rustichello da Pisa; Levy (ed.) 2000: 26).

²⁷ Sobre la consideració de Muntaner envers els enemics, vegeu Aguilar (2023: 650-652).

²⁸ Vegeu altres exemples de la fórmula: «Et il feroit a destre et a senestre sans repos [...] *il faisoit merveilles a veue*» (*Lancelot*; Micha (ed.) 1978-1983: IV, 70); «car sans doute mesure Tristrans *faisoit si grans merveilles d'armes* que che estoit trop bele cose de veoir» (*Le Roman de Tristan en prose*; Ménard (ed.) 1987-1997: III, 224); «Et vous prommés que pardessus tous Bethidés *y faisoit merveilles d'armes*» (*Perceforest. Troisième partie*; Roussineau (ed.) 1988-1993: III, 40).

vers (en el cas de les batalles terrestres) o dels ballesters catalans (quan es tracta de combats navals).

Considerem per ara el primer d'aquests components (més endavant ens referirem al segon). D'acord amb una tendència generalitzada dins la historiografia catalana medieval (Cingolani 2006), Muntaner s'agrada de caracteritzar els comtes-reis de Catalunya-Aragó com una nissaga de *milites* intrèpids desitjosos d'emular al camp de batalla les gestes protagonitzades pels seus avantpassats: d'ells diu, en efecte, que «són de tal casal que nuyll temps de res no-s prehen tant con que sien bons d'armes; e axí u han haüt tots los ancessors, et axí u mantandran ells et tots aquells qui d'ells exiran» (cap. 99, II, 542). En aquest sentit, el cronista català sol presentar-los quasi sempre lluitant als primers rengles de la batalla o bé cercant decididament el cos a cos amb els enemics, contra els quals són capaços de descarregar maçades, espasades o llançades tan terribles com les que podrien assestar Rotllà, Oliver, el rei Artús, Lancelot o tants altres personatges de les matèries de França i de Bretanya (amb els quals els compara freqüentment de manera ben explícita).²⁹ Es tracta d'unes accions descrites seguint invariablement les convencions usuals del motiu narratiu del «colp èpic», en què hom descriu amb tot luxe de detalls, per escabrosos que aquests puguin resultar, els efectes letals que l'escomesa de l'heroi té sobre la seua víctima.³⁰ Els exemples de l'ús d'aquest motiu a la *Crònica* són abundosos: durant el combat de Santa Maria d'Agost del 1285, el rei Pere despatxa un cavaller francès mitjançant un colp de maça devastador: «donà-li tal de la maça sobre el capell de ferre que·l cerveyl li féu exir per les oreyles, et caech mort en terra» (cap. 134, II, 732); durant l'assalt al castell d'Alacant del 1296, el rei Jaume II d'Aragó mata l'alcaid de la guarnició castellana de manera ben expeditiva: «E lo senyor rey saltà dins [...] et va-li tal donar per mig del cap, de la espaa, que el capmayl que portava vestit no li valch I diner, que entrò en les dents lo fené» (cap. 188); igual de truculenta resulta la manera com l'infant Ferran de Mallorca occeix el fill del rei de Guadix durant el setge d'Almeria del 1309: «lo senyor inffant va-li tal donar de la espaa per lo cap, que entrò a les dents lo fené; e caech mort en terra» (cap. 244).

Tanmateix, en el cas que ens ocupa el rei Frederic ha trobat en el príncep Felip un rival molt més difícil. Muntaner, de nou mitjançant la fórmula *Lors veissiez*, ens invita a imaginar un duel implacable i de resultat incert entre tots dos cavallers:

Et en aquella pressa encontrà's lo senyor rey ab lo príncep, et conegren-se, de què cascun hac gran plaer; et lavors veérets-los ab dosos combatre cors per cors, que segurament que cascun podia dir que avia trobat ben son companyó;

²⁹ Vet ací un exemple d'aquestes comparacions muntanerianes: «Mas no us cuydets que hanc Alexandri, Rotlan, ne Oliver, ne Tristany, Lansalot, ne Galeàs, ne Parseval, ne Palemides, ne Boors, ne Beliomberís, ne Estors de Mares, ne·l Morat de Gaunes, ne neguns altres poguessen fer tots dies ço que·l rey En Pere fahia; et après d'ell, tots los richs-hòmens, cavallers, almugàvers et hòmens de mar qui là eren» (cap. 51, II, 279). Sobre aquesta qüestió, vegeu Aguilar (2011: 172-175).

³⁰ Quant a aquest motiu, vegeu Menéndez Pidal (1960: 376-378); Aragón – Fernández (1985: 137-168).

sí que en tal manera se adobaren que cascun despès sobre l'altre totes quantes armes avia (cap. 192).

El cronista afirma que, com a conseqüència del colps donats i rebuts, les armes del rei i el príncep quedaren desgastades i malmeses, una circumstància apuntada tradicionalment en textos com ara les novel·les del cicle artúric quan es vol subratllar la duresa d'un combat entre dos contendents.³¹ Notem, d'altra banda, que tots dos personatges es mostren ben conscients d'haver trobat en l'altre un igual, «son companyó»; en aquest sentit, el passatge recorda la descripció que en alguns manuscrits de *Le chevalier au lion* (vv. 6186-6207) es fa del duel que, sense reconèixer-se (perquè van d'incògnit), entaulen Ivany i el seu amic Galvany, cadascú dels quals, exhaust a causa del llarg i dur combat, es pensa «c'or a il son paroil trove»:

Et la bataille est si paroille
 que l'en ne set par nul avis
 qui n'a le mialz, ne qui le pis.
 Mes li dui, qui si se combatent,
 que par martire enor achatent,
 se mervoillent et esbaissent;
 que si par igal s'anvaissent,
 qu'a grant mervoille a chascun vient,
 qui cil est, qui se contretient
 ancontre lui si fieremant.
 Tant se combatent longuemant,
 que li jorz vers la nuit se tret,
 ne il n'i a celui, qui n'et
 le braz las et le cors doillant
 et li sanc tuit chaut et boillant
 par mainz leus fors des cors lor bolent,
 qui par desoz les haubers colent.
 N'il n'est mervoille, s'il se vuelent

³¹ El detall es tracta, en efecte, d'un altre clixé, com permeten constatar els exemples següents: «Il moustrent bien qe bones estoient lors espees q'il avoient. *Ill ont teles atornees lors armes* qe poi vaudront au fenir de la mellee» (*Le Roman de Tristan en prose*; Ménard (ed.) 1987-1997: V, 360); «Il desmaillent leur haubers et despecierent leur escus et malmettent leur heaumes en tel maniere que bien se moustrent que les espees sont bonnes. *Il ont ainsi atournees leur armes*, qui bonnes et fermes estoient au commencement, que pou vaudront au derrenier au departir de la meslee» (compilació artúrica de Rustichello da Pisa; Levy (ed.) 2000: 151).

reposer, car forment se duelent.

Lors se reposent anbedui,

et puis panse chascuns por lui,

c'or a il son paroil trove.³²

(Troyes 1862: 230)

Segons la *Crònica*, el duel es va decidir quan, durant l'intercanvi de colps entre Frederic i Felip, el primer deixà anar una maçada que encertà de ple la testa del cavall del príncep i féu caure l'animal a terra completament estabornit. Descavalcat i indefens, l'angeví restà a la mercè dels enemics, que l'envoltaven pertot arreu. Arribem, així, al clímax de la narració de la batalla: Muntaner explica que en veure el príncep a terra, un cavaller català anomenat Martí Peris d'Oros³³ va baixar del cavall per a donar-li mort, i que en clissar-li les intencions el rei de Sicília li ordenà a crits que no ho fes. En aquell precís instant, però, aparegué Balasc d'Alagó, que, sense gaire contemplacions, comminà Peris d'Oros a acomplir el seu propòsit inicial. Això va provocar una nova protesta per part de Frederic, que fins i tot féu el gest de descavalcar per tal d'aturar el seu cavaller. Però llavors, en constatar que el rei no volia la mort del rival, Peris d'Oros es comprometé a protegir-lo perquè ningú no pogués fer-li cap mal, un compromís que va tranquil·litzar el sobirà. Finalment el príncep es reté a Frederic i aquest en confià la custòdia a tres cavallers: el mateix Peris d'Orós, un germà d'aquest que es deia Pere i un altre cavaller anomenat Garcia Eiximenis d'Aivar.³⁴ Fou així com, segons el cronista de Peralada, el rei de Sicília va salvar la vida del príncep de Tàrent:

E a la fin lo senyor rey donà tal de la maça al cap del cayayl del príncep, que-l cayayl fo fora de tot son seyn e va caure en terra. Et tantost con fo cahut lo príncep, un cavaller, per nom Martinis Pèriz d'Eros, descavalchà, que conech que era lo príncep, et volch-lo matar; e-l rey dix:

—No sia! No sia! *No muyra!*

Sí que don Blasco atès, et cridà:

—Matats-lo!

E-l rey cridà:

—*No sia! No sia!*³⁵

³² Els tres darrers versos del fragment reproduït apareixen als mss. H (París, BNF, f. fr. 794) i V (BAV, Regina Latina, 1725), però no a P (París, BNF, f. fr. 1433), base del text crític editat per Hult (Troyes 1994: 432-434).

³³ Es tracta del mateix Martí Peris d'Oros que ingressà a l'Orde de l'Hospital i arribà a ostentar el càrrec de castlà d'Amposta durant el període 1314-1323 (Luttrell 1961: 11).

³⁴ Aquest personatge pertanyia a un llinatge d'origen navarrès instal·lat a la Corona d'Aragó d'ençà del regnat de Jaume I (Beltran 1988).

³⁵ El passatge assenyalat en cursiva no figura als mss. A (El Escorial, K-I-6) i C (Madrid, BN, 1803) de la *Crònica*, que incorren en aquest punt en una *omissio ex homoioteleuton*, no subsa-

Sí que lo senyor rey volch devallar; et lavors En Mertí Pèriz d'Eros cridà:

—Senyor, no avaylets! Que yo-l guardaré que no muyre, pus vós ho volets.

E axí lo senyor rey pot dir que fo bon padrí aquell dia al príncep, que per Déu et per ell hac la vida restaurada. Déus vulla que li'n rete bon mèrit, jatsesia que sia rahon justa que gentill sanch deu gardar sa par.

E con lo príncep coneix que aquí era lo rey, et encara que tant s'era ab ell com-batut, reté's a ell; et el senyor rey comenà'l al dit Mertí Pèriz d'Erós, et a son germà En Pero d'Erós et a·N Garcia Exemenis d'Ayvar (cap. 192).

Muntaner aprova el comportament misericordiós del rei amb l'argument que, al capdavant, tot cavaller d'alta naixença («gentill sanch») ha de mostrar consideració envers un adversari noble com ell, una idea que s'adiu plenament amb la praxi que en les batalles solia seguir l'aristocràcia guerrera de la baixa edat mitjana, l'objectiu de la qual no era tant de matar els nobles de l'exèrcit enemic com de fer-los presoners a fi d'obtenir-ne un bon rescat.³⁶ I tanmateix, coneixent el descarat *parti pris* pel casal d'Aragó des del qual fou concebuda la *Crònica*, hom podria demanar-se en aquest punt si en realitat tot l'episodi del duel entre el rei i el príncep no és sinó una mera fabulació muntaneriana que només cerca d'exaltar el valor cavalleresc i la magnanimitat del rei de Sicília. No es pot dir que la sospita que fa palesa una pregunta com aquesta no estiga ben justificada, però abans d'afanyar-nos a donar-hi una resposta afirmativa convindria fer una ullada als detalls que aporten sobre la batalla de Falconara altres fonts del període. Si ho fem, ens trobarem que, si bé alguns aspectes del relat del peraladenc poden ser raonablement considerats com el fruit de la seua imaginació, hi ha molts altres en què la seua versió dels fets deu ajustar-se força a allò que realment s'esdevingué durant la batalla.

Vegem, per exemple, allò que ens conta la *Historia sicula* de Speciale i assenyalam d'antuvi una evidència palmària: aquest cronista sicilià no enregistra cap enfrontament directe entre el rei Frederic i el príncep Felip a Falconara, si bé es refereix en termes molt elogiosos al capteniment que tots dos personatges servaren durant la jornada: del monarca sicilià afirma, per exemple, que matà molts enemics amb la maça i amb l'espasa, i que fou lleument ferit a la mà dreta i a la cara en el curs de les hostilitats; del príncep, que recorria el camp de batalla repartint espasades a tort i a dret. I tanmateix, igual com ocorre en el cas de Muntaner, Speciale també dedica bona part del seu relat sobre Falconara a explicar la lluita abrindada que entre la massa de combatents lliuraren dos cavallers: el mateix príncep de Tàrent i el ja esmentat Martí Peris d'Oros. En efecte, segons aquesta font la casualitat volgué que l'angeví i el català es trobessen l'un davant l'altre enmig de la melé. Peris d'Oros, que desconeixia la identitat del seu oponent, provà d'abatre'l escometent-lo amb la maça, però el

nada a les eds. Casacuberta (Muntaner 1927-1951: V, 83) i Soldevila (Muntaner 2011: 320): l'hem restituit a partir de la consulta dels mss. B (Catània, Biblioteca Universitària, còdex Ventimigliano 1/94) i D (Barcelona, Biblioteca de Catalunya, 4).

³⁶ Vegeu sobre aquesta qüestió Cardini (1987: 94); Stacey (1994: 30).

príncep resistí el colp i s'hi tornà amb la daga, amb la qual nafrà l'oponent a la boca i la barbata. En sentir-se ferit, el cavaller atacà una altra vegada Felip, però la nova escomesa amb prou feines si va superar la protecció de l'elm de l'angeví, que només rebé una ferida de poca consideració al rostre. Al remat, enutjat per no poder noure l'oponent, Peris d'Oros s'abraonà contra ell amb tanta força que tots dos caigueren alhora del cavall. En veure's a terra, Felip tingué por i confessà la seua identitat al cavaller, el qual, sorprés per la revelació, va avisar Balasc d'Alagó, que en aquell moment lluitava tot just al costat d'on es trobaven. Speciale coincideix amb Muntaner a assenyalar que el general de Frederic es va mostrar taxatiu sobre allò que calia fer amb el príncep: sense vacil·lar, va manar a dos almogàvers que li donessen mort tot d'una, en venjança per la mort del jove Conradí Hohenstaufen disposada per Carles d'Anjou (Speciale fins i tot dona els noms dels dos guerrers escollits com a executors: es deien Arnau Fuster i Domingo Gil). Però tot just quan els almogàvers en qüestió es disposaven a acomplir el manament de l'Alagó i la mort del príncep semblava certa, el rei Frederic, que havia estat informat de la situació, se'ls apropà a tota pressa i els ordenà que no matessen Felip. Tot seguit el monarca va confiar la protecció del príncep a diversos cavallers de confiança, entre ells un que nomia Pietro Tusculiano, d'identificació incerta:

Multi occurrentes Regi nunc ferrea clava, nunc gladio deiectioni sunt. Ipse vero in dexteram eius et faciem, quamvis non gravibus ictibus, vulneratus est. Princeps quocumque graditur, ense micat [...] Inter hos conflictus Princeps et Martinus Peris de Ros, ignorantes alterutrum, casualiter invicem concurrerunt. Ille quidem in sua virilitate confidens, Principem clava impetit, ut prosternat. Princeps illum per loricam consertam hamis bis inter mentum et labium repetitis ictibus pugione percussit. Ille vero, acceptis vulneribus, cum non vidisset, qua posset corpus Principis vulnerare, diu rimans, per extremas oras cassidis exiguo vulnere Principem in facie maculavit, atque consertis brachiis, cum eo in terram precipitem se deiecit. Tunc Princeps metuens ab ignobili gladio iugulari, Matrem Dei vocans, se Principem esse confessus est. Martinus Peris audito Principis nomine constitit, manumqua ab ictu retrahens, Blascum non procul cum hostibus preliantem vocat, sibique Principem iacentem ostendit. Blascus vero Dominicum Gilii et Arnaldum Fusterium almugaveros ad se vocans edixit ut mactarent Principem ad inferias Corradini. Sed apud eternitatis Iudicem aliter visum erat, ut tanta nobilitas almugaverorum gladio non periret, quin potius ad future pacis commercium servaretur [...] *Cumque ad aures Regis, qui non multum aberat, de casu Principis pervenisset, ne morti traderetur exclamat; nec minus ad locum properans, non pias manus satellitum a iussu crudelitatis amovit, ipsumque Principem, ut depositis armis, post eum ducerent, Petro Tusculiano et aliis fidis custodibus commendavit* (Gregorio (ed.) 1791-1792: I, 419-420).

Així, a desgrat de la divergència adés esmentada, el passatge de la *Historia sicula* presenta punts en comú força remarcables amb la *Crònica muntaneria*, en assenyalar, per exemple: a) la participació de Martí Peris d'Oros en la captura de Felip; b) l'ordre de matar el príncep donada per Balasc d'Alagó; c) la intervenció i els crits del rei de Sicília per tal d'evitar aquesta mort («No sia!

No muyra!» / «ne morti traderetur exclamat»); i, encara, d) el fet que, durant la lluita, l'angeví fou ferit al rostre (tornarem sobre aquest darrer detall una mica més endavant). Però la idea que el Felip de Tàrent salvà la vida gràcies a Frederic de Sicília no només apareix en les fonts cronístiques fins ara discutides, escrites al cap i a la fi dècades després de la batalla (la de Muntaner durant el període 1325-1328 i la de Speciale, durant el 1337-1340),³⁷ sinó també en una font documental redactada pocs mesos després de la captura del príncep. En concret, es tracta d'un document datat a Lleida el 18 de maig del 1300, que conté els capítols presentats a Jaume II el Just per Ramon Oulomar, emissari del rei de Sicília, així com les respostes que el rei d'Aragó va donar a cada punt de l'ambaixada en qüestió. Convé, doncs, que ens deturem una mica a parlar d'aquest text.

Cal tenir present que, a l'època, Jaume II era tècnicament un aliat dels Anjou i de l'Església en la guerra contra Frederic, per bé que d'ençà de la batalla del Cap d'Orlando la implicació militar del Just en el conflicte s'havia reduït molt significativament. Potser per això darrer un dels punts principals de l'ambaixada d'Oulomar era demanar al rei d'Aragó que consentís al seu germà Frederic de poder reclutar dins els reialmes catalanoaragonesos homes per a la defensa de Sicília («que us plàcia que·ls cavalers e els altres hòmens de vostra terra li puschen ajudar, e que no u vedets a aquells qui anar volrran en son serviy», Rodrigo (ed.) 2013: 125, doc. 50). Es tractava, però, d'una petició impossible, perquè justament Jaume II s'havia compromès amb el papa i els angevins a impedir que qualsevol dels seus súbdits viatgés a terres sicilianes per tal d'incorporar-se al servei de Frederic; així ho féu constar el rei en la seua resposta a l'emissari: «ell no pot lexar que les gens sues ajuden al dit en Frederich, ans, segons la cuvinença qui és entre él e la Església [...] dou vedar e és en enteniment de vedar a les sues gens que no vagen en ajuda del dit en Frederich» (Rodrigo (ed.) 2013: 125, doc. 50). El ben cert és que mantenir aquest compromís havia fet impopular Jaume entre un bon nombre de vassalls seus, veterans de les guerres sicilianes que veien amb simpatia la causa de Frederic i no entenien que el seu senyor volgués deixar ara l'illa conquerida en mans dels Anjou; molts, de fet, havien salpat d'amagat cap a Sicília en un clar desafiament de la prohibició del rei, que s'havia vist obligat a reforçar la vigilància de les seues costes a fi d'evitar aquests actes d'insubordinació i solia amenaçar els vassalls díscols amb la desposseïció dels seus béns.³⁸ Per tot això, la resposta de Jaume II a aquest punt només podia ser una negativa, acompanyada, això sí, de l'oferiment d'una mediació amb el papa i els Anjou posat cas que el rei Frederic volgués avenir-se amb l'Església («Nos, enim [...] super concordia et pace facienda inter sacrosanctam Romanam Ecclesiam et vos, ad honorem et utilitatem vestram, parati sumus interponere partes nostras», Rodrigo (ed.) 2013: 124, doc. 50).

³⁷ Quant a la data de composició de la *Historia sicula*, vegeu Ferraù (1974: 30)..

³⁸ Un d'aquests vassalls fugitiu fou precisament Guillem Galceran de Cartellà (Cingolani 2015a: 205, n. 335; Aguilar 2022: 429-430).

Però allò que ara mateix ens interessa més del document és el capítol seté de l'ambaixada, que inclou un esment explícit a la persona del príncep de Tàrent. Sembla, en efecte, que el rei Frederic havia instruït el seu emissari perquè discutís amb Jaume II els darrers esdeveniments de la guerra de Sicília, i que entre aquests esdeveniments hi havia la batalla de Falconara i les seues repercussions. Més concretament, durant l'audiència Oulomar havia d'incidir en una determinada actuació que el rei Frederic havia fet a favor de l'angeví: «[Lo senyor rey Frederic] vos tramet a dir per en Ramon Oulomar lo seu estament e dels enemics, e ço que ell ha fet, per honor vostra, envés lo príncep» (Rodrigo (ed.) 2013: 125, doc. 50). De quin tipus d'actuació es tractava? Ho sabrem si llegim la resposta del rei Jaume al capítol en qüestió, que paga la pena de reproduir ací:

Al VII capítol respon lo senyor rey que-n Ramon Oulomar li ha dit, entre les altres coses, *que en Frederich ha salvada la vida al príncep, e que-s capté bé del príncep, per amor del senyor rey*, la qual cosa ha lo senyor rey per gran gràcia, e açò graeix molt a-n Frederich, e en açò fa en Frederich ço que dou e-y avé molt bé; e que per açò se podrà seguir molt de bé, e per lo contrari se pudria esdevenir molt de mal, segons que pus largament li ha tramès a dir per frare Bernat de Boxadós, prior dels frares preycadós de Barchinona, per lo qual li tramès a dir que, si ell vulia, lo rey s'entrametria de tractar pau e concòrdia entre la Església de Roma e ell (Rodrigo (ed.) 2013: 126, doc. 50).

Segons Oulomar, el príncep Felip seguia viu gràcies a Frederic de Sicília: vet ací una clara al·lusió a l'episodi que, amb les variants ja conegudes, recullen tant Muntaner com Speciale (observem també, d'altra banda, que segons l'ambaixador les condicions de la captivitat de l'Anjou eren més que acceptables, una afirmació interessant que caldrà contrastar una mica més avall). En la seua resposta, Jaume II lloà la consideració demostrada pel rei de Sicília envers l'Anjou i anuncià la seua intenció de trametre a la cort siciliana fra Bernat de Boixadors, prior dels dominics barcelonins, el qual provaria d'iniciar unes converses de pau entre els diferents bàndols implicats en la guerra (no oblidem, per cert, el nom d'aquest personatge, perquè d'ací a unes pàgines ens el tornarem a trobar en una altra font documental de l'època). Comptat i debatut, la consulta dels capítols de l'ambaixada Oulomar confirma, si més no, un punt força important dels relats de la *Crònica muntaneriana* i la *Historia sicula*.

IV. EL DESENLLAÇ DE LA BATALLA

Però cal reprendre ara el relat de la *Crònica* per analitzar com narra Muntaner els darrers moments de la batalla. Segons el cronista, després d'haver confiat la custòdia del príncep de Tàrent a Martí Peris d'Oros, el rei Frederic

anà per lo camp ab la maça en la mà, et là hon veïa la major pressa; et féu tant d'armes aquell dia que tothom poch conèixer que-l fill era del bon rey En Pere et nét del bon rey En Jacme. Què us diré? Axí gay anava per lo camp, abatén cavallers et enderrochant cavayls, *con fa lo lehon entre les bèsties* (cap. 192).

Novament Muntaner recorre ací a fórmules estereotipades per tal de ponderar l'heroisme del rei de Sicília, que durant l'enfrontament «féu tant d'armes»³⁹ com s'esqueia a un veritable descendent del casal d'Aragó. Així, després de l'arxiconeguda apel·lació interrogativa «Què us diré?», el peraladenc recorre a un símil animalístic, el del lleó afamat que acaça les bèsties, emprat a bastament a l'èpica i els *romans* per destacar la ferotgia de l'heroi al camp de batalla:

Tout atresi entr'eus se fiert
com li lions entre les dains
quant l'angousse et cache li fains
(*Le chevalier au lion*, vv. 3202-3204; Troyes 1994: 248)

Lors vint li Mareschals Willeaumes,
bien armez, granz e forz e genz,
si se feri entre lor genz
com li lions entre les bués
(*L'histoire de Guillaume le Maréchal*, vv. 2952-2955;
Holden – Gregory – Crouch (ed.) 2002-2006: I, 150)

Qant il a son glaive brisie, adonc comence sa proece, adonc mostre il sa valor,
sa grant force et son grant pooir, adonc est il aparanz entre ses enemis sanz faille
com li lions entre les bestes et li leux entre les agneaus (*Roman de Guiron*;
Stefanelli (ed.) 2020: 163).

Déiem adés que en narrar combats com el de Falconara, liderats per un rei o príncep del casal d'Aragó, el relat muntanerà complementa l'atenció preferent concedida als fets d'armes particulars d'aquest membre de la nissaga reial amb d'altres notícies relatives a l'actuació de la resta de l'exèrcit, amb un èmfasi especial en el capteniment dels almogàvers. Quan es refereix a aquests guerrers, el relat del peraladenc incideix d'habitud en dos detalls: a) la precisió amb què llancen els seus dards i els greus danys que aquests infligeixen a l'oponent; b) la seguretat amb què penetren en la melé de la cavalleria per tal d'abatre els cavalls

³⁹ Vet ací una altra expressió ponderativa de caràcter formulari: «Li Mareschals, qui d'autre terre / ert la venuz por son pris quere, / *i fist tant d'armes*, c'est la some, / qu'el torneiement n'out halt home, / conte, baron ne bachelor, / qui d'armes nel volsist sembler» (*L'histoire de Guillaume le Maréchal*, vv. 2997-3002; Holden – Gregory – Crouch (ed.) 2002-2006: I, 152); «Aliaumes de Clari, li clers, dont je vous ai parlé devant, qui si i fu preus de sen cors et qui *i fist tant d'armes*, comme nous vous avons dit par devant» (*La conquête de Constantinople*, XCVIII; Clari 2004: 192); «*Et fist tant d'armes* ce jour qu'il n'y avoyt sy preu qui n'eust merveilles comment le corps d'un chevalier pouoit faire les proesses qu'il fist a celle journee» (*Perceforest. Troisième partie*; Roussineau (ed.) 1988-1993: I, 231).

enemics amb les seues llances.⁴⁰ El cas que ací ens ocupa presenta, però, una particularitat, atés que el peraladenc posa l'accent en les proeses concretes d'un tal Porcell, un almogàver que ell va conèixer durant els seus anys a l'Imperi Bizantí com a membre de la Companyia Catalana:

Et dels almugàvers vos sé dir que colp s'i féu per I almugàver qui havia nom Porcell, qui fo puy de ma companya en Romania, que ab coutell de tayl donà tal a I cavaller ffrancès, que la gamera et la cama n'anà en I pich, e encara ne mès ben mig palm per la hillada del cavall. Dels darts no us o cal dir, que colp de dart hi hac qui passà lo cavaller que-l faria per l'escut; que l'escut e-l cavaller guarnit passava ultra (cap. 192).

Apuntem, de passada, que és ben possible que Muntaner sentís de llavis del mateix Porcell l'anècdota recollida en aquest passatge, i fins i tot que el seu relat de la batalla de Falconara es nodrís en bona part d'allò que li contaren aquest i altres guerrers que hi combateren. En qualsevol cas, la incidència en detalls com ara els efectes destructius dels dards i les llances dels almogàvers, a banda de constituir, com ha estat assenyalat, un element habitual dins la tòpica desplegada pel cronista en aquesta mena de contextos narratius, sembla adir-se a més força bé amb la realitat dels fets, per tal com en la seua versió de la batalla Nicolò Speciale afirma que la infanteria catalana irrompé amb tanta força dins la melé de la cavalleria que no sols matà un bon nombre de cavalls angevins, sinó també molts de la host siciliana:

Almugaveri cum vidissent adeo consertum bellum, quod non vacaret militibus equos dirigere contra eos, mutilatis lanceis, in bellum tanto impetu irruerunt, quod etiam ex equis Regie partis quamplurimos peremerunt (Gregorio (ed.) 1791-1792: I, 419).

Muntaner assenyala que, finida la batalla, el rei Frederic disposà que la host acampés a la mateixa planura de Falconara per tal de celebrar-hi la victòria i «le-

⁴⁰ Cal dir que de vegades aquest pas del relat dels fets individuals de l'heroi al de l'acció col·lectiva de la host apareix ben marcat textualment en la *Crònica*. Així, en les pàgines dedicades al combat de Santa Maria d'Agost, tot seguit de referir les heroïcitats dutes a terme pel rei Pere, el peraladenc canvia el focus i passa a recontar els fets dels almogàvers: «*Dels almogàvers és bon que us diga que axí anaven entre ells ab les miges lançes, que no romanía cavall a esfondrar. Et açò faheren con agren los darts esmerçats; et creats que no y hac negun que son dart no matàs cavaller o cavayl; et puy ab les miges lançes fahien meravelles*» (cap. 134, II, 731-732). Un altre exemple similar el trobem en el relat sobre la batalla de Lucocisterna (29 de febrer de 1324), on en acabat d'explicar l'actuació de l'infant Alfons contra un grup de cavallers teutons, el cronista se centra en els moviments de la infanteria catalana durant la lluita: «*Ara vos parlaré dels hòmens de peu. Com los almugàvers et sirvents de maynada veeren comensar la batayla dels cavallers, estrò a CC van trenchar per mig les lançes, et meteren-se entre los cavayls, a esfondrar; et los altres van ferir en la lur pehonada, tan fortment que ab los darts ne mès cascun I en terra, et puy lexaren-se anar sobre ells en tal guisa, que en pocha d'ora los agren descomffits e morts*» (cap. 275).

var lo camp», és a dir, arreplegar el botí guanyat a l'enemic. La narració dels esdeveniments posteriors al combat se centra a destacar, d'una banda, la generositat del rei de Sicília amb els seus súbdits, i, de l'altra, la magnanimitat demostrada envers el rival derrotat. Quant al primer d'aquests punts, el peraladenc explica que, a banda de quedar-se amb el príncep i la resta dels magnats angevins fets presoners, Frederic renuncià a favor de la resta de l'exèrcit a la part del botí que li corresponia segons les lleis de la guerra; també assegura que compartí taula amb els seus cavallers al mateix camp de batalla. Es tracta d'un comportament atribuït també per Muntaner a altres sobirans del casal d'Aragó en situacions similars,⁴¹ i el fet d'insistir en detalls com aquests té l'objectiu ben clar de presentar el casal de Barcelona com una dinastia liberal i de tracte planer:

E lo senyor rey, con la batayla fo vençuda, tramès a Tràpena, et a Marçara, et a Calatafim et a Calatamaure et a Alcamo, que tothom aportàs pa et vi, que ell volia tot aquell jorn estar al camp, et que la sua gent llevassen lo camp; et que fos de tothom ço que hauria guanyat, que ell no-n volia mas lo príncep et tot senyor de senyera qui fos pres; los altres fossen de qui-ls havia guanyats e preses. E axí lo refrescament vench gran al camp, et tothom menjà et bech a sa voluntat; e lo senyor rey mateix hi féu metre les sues tendes, et aquí menjà ab tots sos richs-hòmens (cap. 192).

Quant al segon punt, Muntaner destaca les atencions que Felip de Tàrent va rebre per part del seu captor. Així, conta que Frederic cridà els seus metges perquè tractessen les ferides del príncep, una d'elles al rostre (potser la que, segons la *Historia sicula*, li va fer Martí Peris d'Oros?), i que a més ordenà que hom li servís un àpat dignat d'un home de la seua condició:

E axí mateix, en una bella tenda ell féu reposar lo príncep, e-l desarmaren, et faheren-li venir los metges del senyor rey, qui li adobaren I gran ferida de bordó que tenia per la cara, et d'altres nafres; et aparallaren-li molt richament a menjar, et menà lo senyor rey que fos ben pensat (cap. 192).

El comportament cortés ací servat pel rei de Sicília recorda inevitablement les grans mostres de consideració que Eduard, el Príncep Negre de Gal·les, va dispensar a Joan II de França després d'haver-lo fet presoner a la batalla de Poitiers (1356), segons reconten diverses cròniques de l'època.⁴² I tanmateix, hi

⁴¹ Al cap. 20 de l'obra, per exemple, Muntaner explica que el rei Pere el Gran concedí la mateixa gràcia a la tripulació de l'estol de Conrad Llança, després de la victòria obtinguda contra unes galeres sarraïnes a la costa d'Algèria. El cronista deixa ben clar que cap altra dinastia reial no té aquests gestos de generositat envers els seus súbdits: «Et lo senyor rey féu-los gràcia que tot quant avien guanyat que fos lur, que no-n vol quinta ne res [...] de què foren tuyt molt alegres et pagats, que tant ho tengren tuyt a bé que a tothom doblà lo cor de bé a fer, et mostraren-ho per avant en los grans fets et batayles que per avant entendrets. Con çerts siats que-ls bons senyors ajuden als vassalls lurs a fer bons, et sobre tots senyors ho han aquells del casal d'Aragó, que no us diré que sien senyors a lurs vassayls, que ans los són companys» (cap. 20, II, 97).

⁴² L'episodi és narrat, entre altres fonts, a les *Chroniques* de Jean le Bel (1904: II, 236-237) i Jean Froissart (1869-1975: V, 59, 63-64). Pel que fa a la imatge del Príncep Negre a l'obra de Froissart, vegeu Barber (1981).

ha motius per pensar que en realitat, tot i haver salvat la vida gràcies a la intervenció de Frederic, durant el temps que romangué captiu en mans sicilianes el príncep angeví no gaudí d'unes condicions de vida precisament idíl·liques, com de seguida veurem.

V. LA PRESÓ DEL PRÍncep FELIP

Les notícies de la desfeta i captura de Felip de Tàrent suposaren un greu daltabaix per al bàndol angevinopapal. Muntaner explica que, en veure truncats els seus plans militars, tant el papa Bonifaci VIII com el rei Carles II enviaren emissaris a la cort del rei Felip IV de França per tal de demanar-li ajuda. Concretament, segons el peraladenc, els ambaixadors angevins pregaren al sobirà capètida que enviés a Sicília una força expedicionària liderada per Carles de Valois; a fi de persuadir-lo, emfasitzaren la urgència de la situació, bo i assegurant que si el duc Robert de Calàbria no rebia reforços tan aviat com fos possible, hauria d'abandonar tot d'una el territori guanyat a l'illa o bé arriscar-se a córrer la mateixa sort que el seu germà el príncep:

Sí que [lo papa] tramès I cardenal en Ffrança ab missatges del rey Karles, qui axí mateix hi anaren a pregar lo rey de Ffrança que trametés son frare, miçer Karles, en Sicília, en ajuda del duch; que si no u fehia, que fes compte que-l duch havia a fer de II coses la una: ho avia a desemparrar tot ço que tenia en Sicília, ho y havia ésser mort ho pres (cap. 193).

Cal dir que Muntaner sembla recrear força encertadament en aquest punt tant el contingut com el to d'una lletra que, en efecte, Carles II adreçà a Felip IV en aquesta època. En la lletra en qüestió, sense data exacta tot i que posterior de poc a la batalla de Falconara, l'angeví presenta la desfeta com «un cas mout horrible et mout contraire», emplaça el rei de França a ajudar-lo amb l'enviament urgent de tropes i expressa el seu temor que la manca d'efectius deixi el duc Robert atrapat en una posició insostenible davant les forces enemigues:

Pour le quel avenement, biau cousin, nous sommes devenuz a si tres grant sousfraite de gent d'armes, que nous nen avons en Sezile avec notre devant dit filz le duc que cele gent seulement quil a euee puis son passage, nen avons par deça de qui nous le puissions secourre. *Si que ia soit ce que cesti avenement desusdit nous soit assez grief et demageus, nous doutons trop que autre greigneur et plus perilleus ne sensuie de cesti; car se dou duc et de sa gent avenist chose contraire (la quele ia naviegne) nous serions emperil si comme davoir tout perdu [...]* Et pour ce, biau cousin, nous recourrons encore a vous comme a celi qui estes chief et soustenance de vostre lignage, et qui avons et devons avoir greigneur esperance que en autre apres dieu; *et vous prions confiablement et de cuer tan chierement com nous povons plus, que il vous pleise de veoir et de penser com cesti cas est grant et com il est tres necessaire, et nous voilliez aidier et secourre daucune quantite de gent darmes* (Amari 1969: II/1, 329, doc. 42).

La *Crònica* reconta tot seguit que el rei de França va accedir a les peticions del papa i els Anjou i que Carles de Valois va començar a aplegar un exèrcit enterament finançat per l'Església per tal d'envair Sicília. El cronista argumenta que aquesta decisió del rei de França fou correcta, perquè tot sobirà està obligat a ajudar els prínceps amb qui comparteix una mateixa sang; es tracta, afegeix, d'una actitud molt més digna de respecte que la d'altres monarques que, en situacions d'extrema necessitat, deixen els parents abandonats a la seua sort:

Et a la fi fo acordat que per res lo rey Karles no fos desemparat, ne sos fills, per la casa de Ffrança; que la honta e'l dan del rey Karles més s'esguardava a la casa de Ffrança que a neguna altra. Et dich-vos que agren bon conseyl; per què si aytal feyen los altres reys del món, que ajudassen a aquells qui d'ells serien exits, mils los estaria e-n serien mils dubtats que no són con los desemparen. E axí fo acordat que misser Karles, son cors, hi vengués, et que-s percassàs de richs-hòmens et de cavallers, aquells que li plagués; que tot ho pagaria l'Esgleya (cap. 193).

Per bé que la referència als reis que «desemparen» els seus té l'aparença d'una observació de caire genèric, la crítica l'ha interpretada —encertadament, a parer nostre— com una al·lusió a l'actitud mantinguda per Jaume II envers el seu germà Frederic durant el període comprés entre Anagni i Caltabellota.⁴³ És evident que Muntaner, advocat ardent de la unitat d'acció entre les diferents branques del casal d'Aragó, no podia veure amb bons ulls que Jaume II decidís fer costat als enemics de Frederic, que encapçalés personalment dues campanyes militars contra el seu germà (la primera l'estiu del 1298 i la segona un any més tard) i que arribés a combatre'l en aigües del Cap d'Orlando; en aquest sentit, la seua ben deliberada decisió de silenciar tot al llarg de la *Crònica* qual-sevol esment d'aquests esdeveniments és un clar cas d'autocensura. Ara bé, ens sembla que és possible de definir més precisament la natura del retret que, en efecte, sembla contenir el passatge suara reproduït. Tinguem present que, poc dalt o baix a la mateixa època que els angevinopapals informaven el rei de França de la desfeta de Falconara i li demanaven reforços per continuar la campanya siciliana, Ramon Oulomar, l'emissari del rei de Sicília, arribava a la cort de Barcelona per sol·licitar a Jaume II el Just que permetés al seu germà Frederic de poder reclutar voluntaris de guerra dins els territoris de la Corona d'Aragó. Com ja hem vist, la resposta del rei Jaume a aquesta petició fou un no rotund, un fet que potser es troba a l'arrel del contrast ací establert pel cronista. Si aquesta interpretació fos correcta, la idea vehiculada dissimuladament en el passatge seria que, de la mateixa manera que Felip IV el Bell actuà correctament en consentir als seus parents angevins d'allistar tropes dins el regne de França, Jaume II «desemparà» Frederic en negar-li el mateix tipus d'ajuda.

⁴³ Vegeu, per exemple, la nota de Soldevila al passatge en qüestió: «Aquesta frase és molt notable, i ens sentiríem temptats de creure que, amb ella, Muntaner es refereix en el seu pensament a l'abandó de Frederic de Sicília pel seu germà Jaume II i a l'escomesa de què el féu objecte» (Muntaner 2011: 322, n. 741).

De fet, el rei d'Aragó no sols es mostrava decidit a impedir als seus súbdits de passar a Sicília, sinó que a més intentava arrabassar a Frederic el control dels combatents catalans i aragonesos ja presents a l'illa. Com a mostra d'aquests intents, ens ha pervingut una lletra de Jaume II donada a Barcelona el 21 de març del 1300 (poc després, doncs, de les batalles de Falconara i Gagliano) i adreçada a alguns dels principals generals de Frederic, entre ells Guillem Galceran de Cartellà i Balasc d'Alagó.⁴⁴ En aquesta missiva, el rei els comminava a abandonar immediatament l'illa rebel, tot advertint-los que, si desobeïen el seu manament i continuaven lluitant contra l'Església, la corona procediria contra el patrimoni de què disposessen dins les fronteres de la Corona d'Aragó:

vos presentibus excitamus, requerimus, monemus et ortamur vobis sub pena naturalitatis, fidelitatis et felonie iniungentes et mandantes firmiter et expresse quatenus receptis presentibus relinquatis statim et discedatis et desemparetis totam terram et insulas regni Sicilie citra et ultra Farum quae Romane Ecclesie prohibate rebelles existunt et recedatis instanter abinde nec ibi ulterius comoremmini. Scituri pro certo quod si secus feceritis contra vos et bona vostra sub nostro dominio constituta vestris meritis exigentibus per omnem viam et modum quibus poterimus procedemus, adiscientes quod propter huiusmodi monitionem et mandatum cessare non intendimus a processu contra vos facto seu faciendo ex eo quod contra nos temerarie et infideliter commisistis (ACA, Cancelleria, Registre 252, f. 219r).

Per altra banda, en aquesta mateixa època el rei Jaume va adreçar diverses lletres de to consolatori als parents més acostats del príncep Felip: els seus pares, Carles II d'Anjou i Maria d'Hongria; la seua muller, Caterina de Valois-Courtenay, princesa de Tàrent; o el seu germà, Robert d'Anjou, duc de Calàbria, i la muller d'aquest, Violant d'Aragó, que era a més germana del mateix Jaume II.⁴⁵ També va escriure al papa Bonifaci VIII, per tal de comunicar-li que havia resolt d'enviar com a emissaris al rei de Sicília dos frares del Convent de Predicadors de Barcelona: es tractava de fra Bernat de Boixadors, prior del convent esmentat, i fra Joan de Pujol («religiosos et discretos viros fratrem Bernardum de Boxados, priorem fratrum predicatorum conventus Barchinone et fratrem Johannem de Podiolo, eius socium, ad dominum Fredericum destinamus», ACA, Cancelleria, Registre 252, f. 213v). Aquest prior Boixadors és el mateix personatge esmentat per Jaume II en la seua resposta a l'ambaixador Oulomar, com hem vist adés. Però allò que interessa ara és el contingut del missatge que el rei d'Aragó va encarregar de transmetre a la parella de dominics: els instruí perquè advertiren Frederic de la importància de garantir el benestar del príncep, de tal forma que no sofrís cap mena de maltractament durant el temps que estigués sota el seu poder («insistendo ne ad personam domini principis manus quoquo

⁴⁴ La nòmina completa dels destinataris de la lletra era la següent: Huguet d'Empúries, Balasc d'Alagó, Martí d'Alet, Bernat Ramon de Ribelles, Guillem Galceran de Cartellà, Ponç de Queralt, Guerau de Ponts, Pere de Puigverd i Bernat de Queralt.

⁴⁵ Vegeu aquestes lletres a ACA, Cancelleria, Registre 252, ff. 206v-214r.

modo extendat sed eum ita curialiter pertractet sicut requirit nobilitas principis», ACA, Cancelleria, Registre 252, f. 213v).

És ben interessant l'adverbi que al document en qüestió emprà Jaume II a l'hora de referir-se a les condicions desitjables de la captivitat del príncep: «curialiter». El terme remet, és clar, al concepte de *presó cortesa*, un tipus d'empresonament reservat d'habitud només als presoners de guerra pertanyents a la reialesa o, si més no, a l'alta aristocràcia, als quals els seus captors els concedien una sèrie de drets i comoditats mentre es negociava la seua posada en llibertat, normalment a canvi d'un rescat ben sucós.⁴⁶ Es tracta d'un tipus de presó que apareix documentat, per exemple, tant al *Llibre del rei en Pere* de Bernat Desclot com a la mateixa *Crònica* de Muntaner. Així, al primer text s'explica que, arran d'haver estat fet presoner per l'almirall Roger de Llúria a la batalla del golf de Nàpols el 1284, el príncep Carles de Salern (el futur rei Carles II) va rebre un tracte molt considerat per part dels catalanosicilians («mas no gens que hom lo ferràs ne li feés mala presó, ans anava tot solt per un palau en què hom lo tenia, e li feia hom aïtanta d'honor com fer podia, així com a hom pres honrat e bo», cap. 129; Desclot 1949-1951: IV, p. 58). Per la seua banda, la *Crònica* muntaneriana afirma que, poc després d'haver estat capturat pels venecians a l'illa d'Eubea, l'infant Ferran de Mallorca fou conduït a Nàpols, on passà un temps sota el poder del rei Robert d'Anjou i la segona muller d'aquest, Sança de Mallorca, germana de l'infant, que l'obsequiaren amb tota mena d'atencions («Et a Nàpols lo senyor imffant estech en presó cortesa, que era guardat et calcava ab lo rey Robert, et menjava ab ell et ab madona la reyna, muller del rey Robert, qui era sa germana», cap. 238).

Com ja ha estat dit, Felip de Tàrent va romandre presoner a Sicília fins la signatura mateixa dels acords de Caltabellota de l'any 1302. Sembla que durant aquell període l'Anjou patí estretons i abusos de diversa mena; així doncs, la preocupació de Jaume II per la seguretat del príncep, que va motivar la missatgeria de fra Boixadors, estava més que justificada. De fet, se'ns ha conservat una lletra del rei d'Aragó al de Sicília donada a Osca el 26 de juliol de 1302, en què el Just expressa el desplaer que li ha provocat saber que Frederic manté el príncep engrillonat i en unes condicions més que deplorables que han afectat la seua salut, motiu pel qual exigeix al seu germà que en endavant tracte Felip «curialiter», com correspon a un home de la seua categoria:

Cum virum egregium Philipum principem Tarentinum, cognatum nostrum, carcer vester teneat mancipatum audiverimusque vos ipsum facere ferreis compedibus importabilibus ac intolerabilibus custodiri, quibus et aliis caceris tediis corporis sui condicio multimode maceratur, propterea presentem nostram epistolam vobis curavimus transmitendam; affectuose igitur fraternitatem vestram rogamus cordis affectu, quatenus consideratis... futuris eventibus ordinare placeat et velitis, ut vestro proviso periculo prefatus Philipus curialiter teneatur (Finke 1966-1968: III, 118, doc. 80).

⁴⁶ Sobre el concepte de presó cortesa, vegeu Schnerb (2021).

No hi ha manera de saber, per descomptat, si Muntaner ignorava la situació del príncep a les masmorres de Frederic o si per contra la coneixia i preferí de no parlar-ne a la *Crònica* per raons evidents. Fos com fos, el ben cert és que la lectura d'aquesta darrera carta de Jaume II posa en tela de judici en aquest cas la visió d'un Frederic sempre cavallerós i magnànim transmesa pel cronista en el seu relat.

VI. FALCONARA I LA «VERA VERITAT» MUNTANERIANA

Amb la seua barreja de fets comprovats i detalls dubtosos o possiblement inventats, la versió muntaneriana de la batalla de Falconara posa sobre la taula la ja prou coneguda *quaestio disputata* de la crítica sobre el pes que la veritat i la ficció tenen en la constitució de la *Crònica*.

No és a hores d'ara cap secret que, a desgrat de les reiterades professions de veracitat que Muntaner fa tot al llarg del llibre («e jo no vull en aquest libre metre mas ço qui és *vera veritat*», cap. 243),⁴⁷ el seu relat no s'ajusta moltes vegades a la realitat històrica. De fet, ja tan aviat com al segle XVI Jerónimo Zurita va assenyalar als *Anales de Aragón* que «en la historia de Muntaner, en las cosas en que él no se halló, hay muy gran descuido» (Zurita 1967-1977: II, 386), si bé en un altre punt de la mateixa obra va admetre que al peraladenc «se debe gran crédito en la relación que hace de las cosas de sus tiempos como a escritor muy grave y verdadero» (Zurita 1967-1977: II, 212). Ja en els nostres dies, alguns estudiosos han anat més lluny que el benemèrit historiador aragonés en pronunciar-se sobre el valor de la *Crònica* com a font històrica: així, Stefano Maria Cingolani ha afirmat, taxatiu, que «a Muntaner no se l'ha de creure gairebé mai» (Cingolani 2015b: 23), i que «com més precís, detallat i creïble és Muntaner en el seu relat, més garanties tenim que està mentint» (Cingolani 2015: 45). D'altres treballs apareguts els darrers anys permeten de formar un judici més mesurat sobre la qüestió, en aportar diverses troballes documentals que confirmen la base històrica d'algunes de les notícies de la *Crònica* assenyalades per l'investigador italià com a falsedats o fabulacions. Així, gràcies a Ruiz (2019) sabem que el relat del peraladenc sobre la recepció que Felip III de França oferí a Pere el Gran durant la visita que aquest va fer a la cort francesa l'hivern del 1276 (un esdeveniment que Muntaner pogué veure amb els seus propis ulls, ja que llavors es trobava a París) no sols no és «força dubtós» (Cingolani 2015b: 37), sinó que conté notícies rigorosament certes, com ara l'al·lusió a les selles de muntar quarterades amb els lliris de França i els pals d'Aragó que, en senyal d'amistat, ambdós reis lluíren als seus cavalls durant la jornada, unes selles que existiren realment i foren elaborades expressament per a l'ocasió, com consta en els registres de la cancelleria de Felip III. Per la seua banda, l'estudi de Gironella (2019) fa sospitar que algunes de les anècdotes de

⁴⁷ Vegeu altres exemples d'aquesta mena d'asseveracions extrets de la mateixa *Crònica*: «Et jo ay tantost comensé aquest libre, lo qual prech a cascuns qui l'hoyran que creeguen que per çert tot és axí veritat con ho hoyran et no y posen dubte negun» (cap.1, II, 18); «que d'aço vos fas tots segurs que tot és veritat axí con trobarets per scrit, et no y metats dupte negun» (cap.19, II, 89).

què Muntaner es fa ressò en narrar el setge de Peralada durant la croada del 1285, com les protagonitzades per dues veïnes de la localitat anomenades Mercadera i Palomera, són potser quelcom més que una pura fantasia del cronista, ja que als arxius trobem el nom d'una Ramona Palomera que era propietària d'una taula de merceria a la Peralada de l'època. Encara, les aportacions de Renedo (2016) i Falke – McVaugh (2016) posen de manifest que la imatge de veterà servidor de la corona catalanoaragonesa que Muntaner ofereix d'ell mateix al llarg del llibre no és una exageració motivada pel desig de donar-se importància (Cingolani 2015b: 41), per tal com, segons es desprén de la documentació conservada, en una data tan primerenca com el 1287, quan comptava amb només vint-i-dos anys, el futur cronista va formar part d'una delegació diplomàtica tramesa pel rei Alfons III d'Aragó per reunir-se amb Eduard d'Anglaterra a les vistes d'Oloró (Aquitània).

D'altra banda, cal remarcar que les mitges veritats, les mentides i àdhuc les fantasies observables a la *Crònica* no són ni de bon tros fenòmens extraordinaris dins l'àmbit de la historiografia de l'edat mitjana, per més que Cingolani considere del tot singular la propensió de Muntaner a «recrear la història segons el seu gust, segons el seu criteri estètic» (Cingolani 2015b: 45). No podem oblidar que el concepte de veritat històrica dels nostres temps, basat en criteris com la precisió de les dades aportades per l'historiador o la verificabilitat de les seues fonts, és molt diferent del que podien tenir els cronistes dels segles medievals, que gaudien d'un ampli marge de llibertat a l'hora de modelar el passat, matèria altament dúctil *per se*, en funció dels seus interessos particulars, bo i emprant amb aquesta finalitat recursos i materials que avui no consideràrem propis de la reconstrucció històrica sinó de la ficció literària. Com ja va assenyalar Bernard Guenée,

pour répondre aux désirs de son temps, l'historien, au Moyen Age, n'eut pas simplement le pouvoir de réinterpréter le passé; il eut celui de le réinventer. S'adressant à un public dont la culture historique était des plus limitées, et à des confrères qui n'avaient que de faibles moyens pour vérifier et critiquer ses dires, il était maître d'un passé singulièrement flexible, où les faits mêmes surgissaient, nouveaux, en liberté (Guenée 1980: 351).

Vist des d'aquesta perspectiva, no té res de particular, per exemple, que Muntaner atribuesca als personatges de la *Crònica* parlaments clarament inventats per ell, o que els faça prendre part en diàlegs que ben probablement mai no tingueren lloc, atés que aquesta era —com reconeix el mateix Cingolani— una tècnica retòrica ja emprada «as a way to enliven narratives» (Keener 2012-2015: I, 275) per historiadors de l'Antiguitat Clàssica com Dionís d'Halicarnàs o Tit Livi (Forsythe 2015: 315; Walsh 2009). Tampoc no hauria de sorprendre que el cronista, tan afecte al casal d'Aragó, amague quasi sistemàticament els fets més controvertits de la història d'aquesta dinastia, com ara la ja esmentada guerra fratricida entre Jaume II i Frederic de Sicília durant la fase final de la Guerra de les Vespres, perquè resulta ben senzill de trobar exemples de silencis ideològicament motivats en molts altres cronistes del període medieval. A tall d'exemple, n'hi ha prou de citar el cas de Geoffroi de Villehardouin, que en

narrar a *La conquête de Constantinople* els esdeveniments de la Quarta Croada omet o maquilla alguns dels aspectes més controvertits d'aquesta expedició, com l'excomunió que el papa Innocent III fulminà contra la host croada arran de l'assalt a la cristiana Zadar el novembre del 1202 (Morris 1968: 27), o l'error estratègic comés pels barons de l'Imperi Llatí en rebutjar un compromís diplomàtic amb Kaloian de Bulgària, el qual un poc després, el 14 d'abril del 1205, els infligí una derrota molt severa a Adrianòpolis (Noble 2002: 182).

De fet, ni tan sols té res d'insòlit que Muntaner, mogut igualment per raons ideològiques, opte de vegades no ja per silenciar determinats fets, sinó per explicar-los de manera molt diversa o fins i tot oposada a com sabem que s'esdevingueren històricament. Així, per exemple, és sabut que el cronista explica el suport de Jaume II de Mallorca a Felip III de França durant la croada contra la Corona d'Aragó com el resultat d'una *entente* secreta del sobirà mallorquí amb el seu germà Pere el Gran. Segons aquesta interpretació, en efecte, Jaume es va aliar amb els croats i els va concedir pas a través de les seues terres comptant amb l'aquiescència expressa del comte-rei català, el qual era conscient de l'escassa oposició que el petit regne de Mallorca podia oferir davant una host tan poderosa i no desitjava veure el Rosselló arrasat i en mans franceses: «Què hordonaren et dixeren entre ells, açò negun no pot saber; mas ben se dix per moltes gents que'l senyor rey d'Aragon donà licència al senyor rey de Mallorcha que valgués et ajudàs al rey de Ffrança contra ell» (cap. 110, II, 605). És evident que en al·ludir a la teoria del pacte entre germans, Muntaner pretén disculpar la postura adoptada per la casa reial de Mallorca en un moment tan delicat per a la Corona d'Aragó, i que la seua visió dels fets obvia altres factors que haurien d'influir en l'alineament de Jaume amb la monarquia francesa, com per exemple la seua resistència a acceptar la condició de rei vassall d'Aragó que li havia imposat el Tractat de Perpinyà (1279), signat sota pressió de Pere. No obstant això, encara que la *Crònica* es desvie clarament en aquest punt de la realitat històrica, convindria no precipitar-se a considerar el relat un mer producte de la imaginació de Muntaner, ja que aquest diu basar-se en aquest punt en un rumor molt difós entre els seus contemporanis («ben se dix per moltes gents»): no es pot descartar, en aquest sentit, que amb el pas dels anys hagués fet fortuna en determinats àmbits dels reialmes catalanoaragonesos una interpretació conciliadora sobre les tensions històriques amb la casa de Mallorca, de la qual el cronista simplement s'hagués fet ressò. Si així fos, el peraladenc hauria seguit la pauta marcada per tants altres historiògrafs de l'edat mitjana que atorgaven veracitat a «what was willingly believed [] anything that belonged to a widely accepted tradition» (Fleischman 1983: 305), la qual cosa podia incloure relats que avui no vacil·laríem a assenyalar com a desproveïts de tot fonament de veritat, però que gaudien d'una certa circulació a la societat de l'època. En qualsevol cas, fins i tot si la història de l'acord secret fos tota una invenció de Muntaner, estaríem davant d'un tipus de distorsió històrica similar a les que la crítica ha advertit en analitzar la manera com les *Chroniques* de Jean Froissart recreen la revolta dels camperols anglesos liderats per Wat Tyler (1381). En aquest sentit, Barrie Dobson ha subratllat que en la seua narració d'aquests successos el cronista de Valenciennes incorre sovint en fabulacions de la seua pròpia collita, que en molts casos deixen ben patent la simpatia ben escassa que

els rebels li inspiraven. Així, també en aquest cas la realitat és sotmesa —en cap cas innocentment— a un mirall deformador per tal d'acomodar-la a uns interessos molt determinats:

All contemporary historians of the revolt were apparently prepared to present rumours as facts; but Froissart often seems to have elaborated highly circumstantial descriptions of episodes in the revolt without benefit even of rumour [...] some of Froissart's stories are so implausible and so unsupported by any other type of evidence that he probably fabricated them in the privacy of his chamber [...] For Froissart, even more than for the English chroniclers, the historical fact was not intrinsically valuable unless it could fulfil an exemplary role. The medieval historian's self-imposed duty was not to understand the Peasants' Revolt in its own terms but to show how it revealed the eternal truths of human life on earth (Dobson 1970: 6-7).

I aquests interessos, aquestes veritats eternes de la vida humana que Froissart pretén transmetre tenen molt a veure amb una cosmovisió marcada pels valors de la classe cavalleresca, que exalta al llarg del llibre amb una fascinació indissimulada (per bé que amb matisos puntuals, com assenyala Ainsworth 1990: 109), i que el duen a convertir un fenomen sociopolític complex com fou el de la revolta del 1381 «into an exemplary story of chivalric aventure» (Dobson 1970: xxxiii). En aquest sentit, l'imaginari cultural cortesà condiciona molt fonament la representació que el cronista fa de la realitat del seu temps: en les seues hàbils mans, la caòtica i canviant realitat de la segona meitat del segle XIV esdevé un món en el qual malgrat tot segueixen regint, immutables i indiscutides, les mateixes regles que informen l'univers preartúric del *Roman de Meliador*, obra en la qual l'autor de les *Chroniques* plasmà a la perfecció la ideologia i les aspiracions de la noblesa del seu temps (Dembowski 1996: 19). Fins i tot en el model retòric de Froissart hi ha un reflex de la cosmovisió ja al·ludida, atès que els recursos narratius i estilístics que empra per escriure la seua història (per exemple, l'ús de la tècnica de l'entrelligament, com assenyala Zink 1998: 49-61) recorden els del *roman d'aventures* que l'aristocràcia de l'època solia consumir. De fet, aquesta no és una característica exclusiva de la seua prosa: en molts altres cronistes en llengua vulgar dels segles XIII i XIV s'observa, tant en el tractament de la matèria abordada com en l'estil emprat, un notable «syncrétisme historico-romanesque» (Courroux 2016: 387). La *Crònica* de Muntaner, com hem pogut comprovar en les pàgines precedents, és també un clar exemple d'aquest fenomen, ja assenyalat per Lola Badia en la seua lectura dels capítols sobre els fets de la Companyia Catalana a Bizanci:

Muntaner ens explica unes coses que van succeir de veritat i, en canvi, els esdeveniments passen davant dels nostres ulls com si es tractés d'un roman protagonitzat per un heroi modèlic. Com més protestes de veracitat insubornable profereix Muntaner, més novel·lesc ens sembla tot el que ens explica. I quan dic «novel·lesc» no em refereixo a la selecció de la informació subministrada, ni a les omissions deliberades, ni a les exageracions proverbials de Muntaner; penso en la manera mateixa de narrar els fets (Badia 1993: 23).

El relat muntanerà sobre la batalla de Falconara és bastit a base d'expressions estereotipades i altres recursos narratius i estilístics hereus de l'epopeia i la novel·la artúrica. Els guerrers que hi apareixen són tots personatges històrics, però els seus fets al camp de batalla són referits tan hiperbòlicament com si els haguessen protagonitzat Ivany, Galvany o el mateix rei Artús. En aquest mateix sentit, el fet que durant bona part del relat l'atenció se centre en el duel heroic lliurat per Frederic de Sicília i Felip d'Anjou ja respon a una opció narrativa molt significativa, que revela uns models literaris ben determinats. Per altra banda, hem vist també que, probablement, aquest suposat duel cavalleresc entre tots dos generals no fou tal: altrament, Nicolò Speciale, molt millor informat sobre aquests afers que Muntaner (que no havia arribat encara a Sicília en el moment que la batalla es produí), se n'hauria fet ressò a la seua *Historia sicula*. Però ens erràriem de mig a mig si consideréssim aquestes pàgines de la *Crònica* una mera fabulació d'un autor en general poc fiable, que maldava per suplir amb la imaginació desbordant que el caracteritzava el seu desconeixement general sobre els fets narrats. Una impressió com aquesta resta prestament desmentida si hom du a terme una lectura acarada de les cròniques de Muntaner i Speciale, una operació que permet de constatar notables concomitàncies entre totes dues fonts, entre les quals destaquen les següents: a) l'al·lusió al paper de Martí Peris d'Oros en la captura de Felip de Tàrent (val a dir que més secundari en el cas de la *Crònica* i absolutament fonamental en el de la *Historia sicula*); b) l'atribució a Balasc d'Alagó d'una ordre directa de donar mort al príncep descavalcat; i c) l'afirmació que l'angeví salvà la vida gràcies a la intervenció del rei Frederic. A més, i quant a aquest darrer punt, cal subratllar que la veracitat dels relats de Muntaner i Speciale és confirmada per una altra font molt propera en el temps als fets de Falconara: el document de la Cancelleria Reial en què es transcriuen els punts de la missatgeria duta a terme per l'ambaixador Oulomar i les respostes que el rei Jaume II el Just donà a aquests punts. Comptat i debatut, sembla que Muntaner no menteix, exagera ni inventa per sistema, raó per la qual no sembla prudent de ventilar la qüestió de la realitat i la ficció a la *Crònica* mitjançant generalitzacions abusives. Ben al contrari, resulta molt més pertinent i fructífera una lectura apamada i amb lupa d'augment del text muntanerà a fi de destriar-ne el gra de la palla, la «vera veritat» de l'error, la mentida interessada o la pura invenció.

BIBLIOGRAFIA

- Adenet le Roi (1874) *Les enfances Ogier*, ed. A. Scheler, Brussel·les, Closson et Muquardt.
- Aguilar, J.A. (2007a) «“Percutiebat lethaliter cauda Gallos”: elements profètics en les cròniques de les Vespres Sicilianes», *Llengua & Literatura*, 18, pp. 403-439.
- Aguilar, J.A. (2007b) «“Lo rey d'Aragó no·ns fa sinó greuges e vilanies!” Papat i casa d'Aragó a la *Crònica* de Muntaner (II)», *Estudis Romànics*, XXIX, pp. 109-142.

- Aguilar, J.A. (2011) *Introducció a les quatre grans cròniques*, Barcelona, Rafael Dalmau Editor.
- Aguilar, J.A. (2017) «Muntaner y la batalla de los Caballeros de la Muerte (Gagliano, febrero de 1300)», *Mediterranea: ricerche storiche*, 41, pp. 499-542.
- Aguilar, J.A. (2022) «“Entrò hac XC anys portà armes”: la imatge de Guillem Galceran de Cartellà a la *Crònica* de Ramon Muntaner», *Bulletin of Hispanic Studies*, 99(5), 423-438.
- Aguilar, J.A. (2023) «La “coberta volta” de Bernat de Rocafort: en torno al uso del monólogo interior de tipo deliberativo en la *Crònica* de Muntaner», *Zeitschrift für romanische Philologie*, 139(3), pp. 639-690.
- Aragón, M.A. – Fernández, J.M. (1985) *El estilo formulario en la épica y la novela francesas del siglo XIII*, Oviedo, Universidad de Oviedo.
- Badia, L. (1993) *Tradició i modernitat als segles XIV i XV. Estudis de cultura literària i lectures d'Ausiàs March*, València – Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat – Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- Barber, R. (1981) «Jean Froissart and the Black Prince», a J.J.N. Palmer (ed.) *Froissart: Historian*, Woodbridge, Boydell, pp. 25-35.
- Beltran, V. (1988) «Tipos y temas trovadorescos (I): Xemen de Aybar», *Zeitschrift für romanische Philologie*, 104, pp. 46-60.
- Boyer, J.P. (2017) «Roberto d'Angiò, re di Sicilia-Napoli», *Dizionario Biografico degli Italiani*, Roma, Treccani, vol. 87.
- Caggese, R. (1922) *Roberto d'Angiò e i suoi tempi*, Florència, Bemporad, 2 vols.
- Canal, J. (1992) «Segle XIII: la Vall d'Hostoles, terra feudal. Guillem Galceran de Cartellà, senyor de remences i cabdill d'almogàvers», *Quadern de Treball*, 7, pp. 66-90.
- Canal, J. – Homs, M. (1998) «Guillem Galceran de Cartellà (1230-1305). El comte “Despertaferro”», *L'Avenç*, 230, pp. 78-82.
- Cardini, F. (1987) «Il guerriero e il cavaliere», a J. Le Goff (ed.) *L'uomo medievale*, Roma – Bari, Laterza, pp. 81-123.
- Casola, N. da (1941) *La Guerra d'Attila*, ed. G. Stendardo, Mòdena, Società tipografica modenese, 2 vols.
- Cingolani, S.M. (2006) «“Seguir les vestígies dels antecessors”: llinatge, reialesa i historiografia a Catalunya des de Ramon Berenguer IV a Pere II (1131-1285)», *Anuario de estudios medievales*, 36(1), pp. 201-240.
- Cingolani, S.M. (2015a) *La formació nacional de Catalunya i el fet identitari dels catalans (785 -1410)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya.
- Cingolani, S.M. (2015b) *Vida, viatges i relats de Ramon Muntaner*, Barcelona, Editorial Base.

- Clari, R. de (2004) *La conquête de Constantinople*, ed. J. Dufournet, París, Champion.
- Courroux, P. (2016) *L'écriture de l'histoire dans les chroniques françaises (xiii-xve siècle)*, París, Classiques Garnier.
- Dembowski, P.F. (1996) «*Meliador* de Jean Froissart, son importance littéraire: le vrai dans la fiction», *Études françaises*, 32(1), pp. 7-19.
- Desclot, B. (1949-1951) *Crònica*, ed. M. Coll i Alentorn, Barcelona, Barcino, 5 vols.
- De Stefano, A. (1956) *Federico III d'Aragona, re di Sicilia, 1296-1337*, Bologna, Zanichelli.
- Dobson, R. B. (1970) *The Peasants' Revolt of 1381*, Londres, MacMillan.
- Dubost, F. (1991) *Aspects fantastiques de la littérature médiévale (XIIIe-XIII siècles). L'Autre, l'Ailleurs, l'Autrefois*, París, Champion.
- Falke, T.H.M. – McVaugh, M.R. (2016) «Arnau de Vilanova at the summit of Oloron (1287): a major inflection point in the life of a medieval physician», *Journal of Medieval History*, 42(5), pp. 588-602.
- Ferlampin-Acher, C. (2003) *Merveilles et topique merveilleuse dans les romans médiévaux*, París, Champion.
- Ferràu, G. (1974) *Nicolò Speciale: storico del Regnum Siciliae*, Palerm, Centro di studi filologici e linguistici siciliani.
- Ferrer i Mallol, M.T. (1989) «Nobles catalans arrelats a Sicília: Guillem Ramon I de Montcada», *Mediterraneo medievale. Scritti in onore di Francesco Giunta*, Soveria Mannelli, Rubbettino, vol. I, pp. 417-432.
- Finke, H. (1966-1968) *Acta Aragonensia: Quellen zur deutschen, italienischen, franzoesischen, spanischen, zur Kirchen und Kulturgeschichte aus der diplomatischen Korrespondenz Jaymes II (1291-1327)*, Aalen, Scientia, 3 vols.
- Fleischman (1983) «On the Representation of History and Fiction in the Middle Ages», *History and Theory*, 22(3), pp. 278-310.
- Forsythe, G. (2015) «The Beginnings of the Republic from 509 to 390 BC», a B. Mineo (ed.) *A Companion to Livy*, Chichester, Wiley Blackwell, pp. 314-326.
- Froissart, J. (1869-1975) *Chroniques*, ed. S. Luce – G. Raynaud – L. Mirot – A. Mirot, París, Renouard – Champion – Klincksieck, 13 vols.
- Guenée, B. (1980) *Histoire et Culture historique dans l'Occident médiéval*, París, Aubier Montaigne.
- Gironella, J.M. (2019) «El fons notarial de Peralada: una font per a conèixer la família Muntaner i alguns dels fets de la *Crònica*», a J.A. Aguilar – S. Martí – X. Renedo (ed.) *Dits, fets i veres veritats: estudis sobre Ramon Muntaner i el seu temps*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 11-24.

- Giunta, F. (1960) «Alagona, Blasco, il Vecchio», *Dizionario Biografico degli Italiani*, Roma, Treccani, vol. 1.
- Giunta, F. – Giordano, N. – Scarlata, M. – Sciascia, L. (ed.) (1972) *Acta Siculo Aragonensia. Vol. I, 1: Documenti sulla luogotenenza di Federico d'Aragona*, Palerm, Società Siciliana per la Storia Patria.
- Grana, M. (1975-1976) «Il trattato di Caltabellotta», *Atti della Reale Accademia di Scienze, Lettere e Arti di Palermo*, 35, pp. 291-334.
- Gregorio, R. (ed.) (1791-1792) *Bibliotheca scriptorum qui res in Sicilia gestas sub Aragonum imperio retulere*, Palerm, Ex Regio typographeo, 2 vols.
- Grillo (ed.) (1994) *The Jérusalem Continuations: The London-Turin Version*, Tuscaloosa – Londres, University of Alabama Press.
- Guanci, M. – D'Alessandro, V. – Scaglione Guccione, R. (ed.) (1999) *Federico III d'Aragona, re di Sicilia (1296-1337): convegno di studi, Palermo 27-30 novembre 1996*, Palermo, Società siciliana per la storia patria.
- Hauf, A. (2022) *Escrit a València*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- Holden, A.J. – Gregory, S. – Crouch, D. (ed.) (2002-2006) *History of William Marshal*, Londres, Anglo-Norman Text Society, 3 vols.
- Keener, C.S. (2012-2015) *Acts: An Exegetical Commentary*, Grand Rapids, Baker Academic, 3 vols.
- Kiesewetter, A. (1997) «Filippo I d'Angiò, imperatore nominale di Costantinopoli», *Dizionario Biografico degli Italiani*, Roma, Treccani, vol. 47.
- Laborderie, N. (ed.) (1991) *Florent et Octavien*, París, Champion.
- Le Bel, J. (1904) *Chronique de Jean le Bel*, ed. J. Viard, París, Renouard, 2 vols.
- Levy, J.F. (ed.) (2000) *Livre de Meliadus: an edition of the Arthurian compilation of B.N.F. f. fr. 340 attributed to Rusticien de Pise*, Berkeley, University of California.
- Luttrell, A. (1961) «The Aragonese Crown and the Knights Hospitallers of Rhodes: 1291-1350», *English Historical Review*, 76, pp. 1-19.
- Mancuso, P. (2010) *La battaglia della Falconaria (1 dicembre 1299). I fatti, i personaggi, il luogo*, Bolonya [tesi de llicenciatura inèdita].
- Marcos, E. (2005) *Almogàvers. La història*, Barcelona, L'Esfera dels Llibres.
- Marrone, A. (2006) *Repertorio della nobiltà siciliana (1282-1390)*, Palerm, Mediterranea.
- Ménard (ed.) (1987-1997) *Le Roman de Tristan en prose*, Ginebra, Droz, 9 vols.
- Menéndez Pidal, R. (1960) *La chanson de Roland et la tradition épique des francs*, París, A. et J. Picard.

- Mezzana, V. (ed.) (2021) *Édition de la deuxième mise en prose du Roman de Troie d'après le manuscrit de Grenoble*, Grenoble, Sciences de l'Homme et Société.
- Micha, A. (ed.) (1978-1983) *Lancelot*, París – Ginebra, Droz, 9 vols.
- Morris, C. (1968) «Geoffrey of Villehardouin and the Conquest of Constantinople», *History*, 53, pp. 24-34.
- Muntaner, R. (1927-1951) *Crònica*, ed. J.M. de Casacuberta, Barcelona, Barcino, 9 vols.
- Muntaner, R. (2011) *Crònica*, ed. F. Soldevila (revisió filològica de J. Bruguera, revisió històrica de M.T. Ferrer i Mallol), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- Muntaner, R. (2015) *La Crònica de Ramon Muntaner: edició i estudi (Pròleg - capítol 146)*, ed. J.A. Aguilar, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- Nangis, G. de (1840) *Gesta sanctae memoriae Ludovici regis Franciae, auctore Guillelmo de Nangiaco*, ed. P. Daunou – J. Naudet, a *Recueil des Historiens des Gaules et de la France*, XX, París, Imprimerie Royale, pp. 543-582.
- Noble, P. (2002) «Eyewitnesses of the Fourth Crusade: the Reign of Alexius V», a Kooper, E. (ed.) *The Medieval Chronicle, II. Proceedings of the 2nd International Conference on the Medieval Chronicle, Driebergen / Utrecht, 16-21 July 1999*, Amsterdam, Rodopi, pp. 178-189.
- Olivar-Bertrand, R. (1951) *Un rei de llegenda: Frederic III de Sicília*, Barcelona, Aymà.
- Olivar-Bertrand, R. (1960) *El nostre Frederic de Sicília*, Barcelona, Rafael Dalmau Editor.
- Potestà, G.L. (2011) «Federico III d'Aragona re di Sicilia nelle attese apocalittiche di Dolcino», a Rotondo, A. (ed.) *Studia humanitatis. Saggi in onore di Roberto Osculati*, Roma, Viella, pp. 227-238.
- Pryor, J.H. (1983) «The naval battles of Roger of Lauria», *Journal of Medieval History*, 9(3), pp. 179-216.
- Quérue, D. (ed.) (1997) *L'Istoire de tres vaillans princez monseigneur Jehan d'Avennes*, Villeneuve-d'Ascq, Presses Universitaires du Septentrion.
- Renedo, X. (2016) «Notes sobre la biografia i la Crònica de Ramon Muntaner», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 27, pp. 19-46.
- Rocco, B. – Franchi, A. (1985) *La Pace di Caltabellotta, 1302, e la ratifica di Bonifacio VIII, 1303*, Palerm, Edi OFTES.
- Rodrigo, M. (ed.) (2013) *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó. Textos en llengua catalana (1291-1420)*, València, Publicacions de la Universitat de València.

- Roussineau, G. (ed.) (1988-1993) *Perceforest. Troisième partie*, Ginebra, Droz, 3 vols.
- Roussineau, G. (ed.) (1996) *La suite du Roman de Merlin*, Ginebra, Droz.
- Rychner, J. (1999) *La chanson de geste. Essai sur l'art épique des jongleurs*, Ginebra, Droz.
- Ruiz, D. (2019) «Philippe le Hardi, Pere d'Aragon et l'Hostie consacrée: un rite de fraternité dans la *Crònica* de Ramon Muntaner», a J.A. Aguilar – S. Martí – X. Renedo (ed.) *Dits, fets i veres veritats: estudis sobre Ramon Muntaner i el seu temps*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 53-71.
- Salavert, V. (1952) «El Tratado de Anagni y la expansión mediterránea de la Corona de Aragón», *Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón*, V, pp. 208-359.
- Sarlléhy y Girona, C. (1943) *El Tratado de Calatellota*, Barcelona, Imp. La Hormiga de Oro.
- Scarlata, M. – Sciascia, L. (1978) *Acta Siculo Aragonensia. Vol. 2: Documenti sulla luogotenenza di Federico d'Aragona (1294-1295)*, Palerm, La palma.
- Schneerb, B. (2021) «Entre prison courtoise et chartre dure et horrible les lieux et conditions de détention des prisonniers de guerre à la fin du Moyen Âge», a M. Charageat – E. Lusset – M. Vivas (ed.) *Les espaces carcéraux au Moyen Âge*, Pessac, Ausonius Éditions, pp. 91-104.
- Sommer, O. (ed.) (1908-1916) *The Vulgate Version of the Arthurian Romances*, Washington, The Carnegie Institution of Washington Publications, 8 vols.
- Stacey, R.C. (1994) «The Age of Chivalry», a M. Howard – G.J. Andreopoulos – M.R. Shulman (ed.) *The Laws of War. Constraints on Warfare in the Western World*, New Haven: Yale University Press.
- Stefanelli, E. (ed.) (2020) *Roman de Guiron. Parte seconda*, Firenze, Edizioni del Galluzzo.
- Troyes, C. de (1862) *Li romans dou Chevalier au Lyon*, ed. W.L. Holland, Hannover, Carl Rümpler.
- Troyes, C. de (1994) *Le chevalier au lion*, ed. D.F. Hult, París, Lettres Gothiques.
- Villani, G. (1991) *Nuova Cronica*, ed. de G. Porta, Parma, Guanda, 2 vols.
- Walsh, P.G. (2009) «The Literary Techniques of Livy», a J.D. Chaplin, C.S. Kraus (ed.) *Livy (Oxford Readings in Classical Studies)*, Oxford, Oxford University Press, pp. 201-221.
- Walter, I. (1977) «Cartellà, Guglielmo Galcerando de», *Dizionario Biografico degli Italiani*, Roma, Treccani, vol. 20.
- Zink, M. (1998) *Froissart et le temps*, París, Presses Universitaires de France.
- Zurita, J. (1967-1977) *Anales de Aragón*, ed. Á. Canellas López, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 8 vols.